

*Konstnärsnämnden
The Swedish Arts
Grants Committee*

Maria skolgata 83
SE-118 53 Stockholm
Tel +46 (0)8 506 550 00
info@konstnarsnamnden.se
www.konstnarsnamnden.se

Regeringen
Kulturdepartementet

2015-02-22
Dnr 2013/8660

**FÖRSLAG TILL FORMER
FÖR ETT INTERNATIONELLT
UTBYTESPROGRAM FÖR LITTERÄRA
UPPHOVSPERSONER**

Innehåll

Sammanfattning.....	5
1. Bakgrund	7
1.1 Uppdraget	7
1.2 Varför internationellt utbyte?.....	8
1.3 Det litterära landskapet	10
1.3.1 Målgrupper: Författare, översättare och kulturjournalister	11
1.3.2 Behov	13
2. Struktur för offentligt stöd till litteraturområdet och dess upphovspersoner	14
2.1 Författarfondens bidrag för resor och internationella utbyten ...	16
2.2 Kulturrådets stöd för internationalisering av litteraturområdet..	18
2.3 Svenska Institutet.....	19
2.4 Konstnärskommitténs internationella arbete och internationella program.....	20
2.4.1 Iaspisprogrammet för bild och form	23
2.4.2 KID – Konstnärskommitténs internationella dansprogram	23
2.4.3 KIM – Konstnärskommitténs internationella musikprogram ...	23
2.5 Sveriges författarförbund.....	28
3. Omvärldsanalys.....	29
3.1 Andra länder: Internationellt utbyte.....	29
3.1.1 De nordiska länderna	29
3.1.2 Exempel från övriga Europa	31
3.2 Residensverksamhet i Europa – en översikt	32
3.3 Residensprogram och andra stöd i några europeiska länder för litterära upphovspersoner.....	36
3.4 Två residens för litterära upphovspersoner i USA.....	39
3.4.1 OMI Center	40
3.4.2 International Writers Program, Iowa	41
3.4.3 Slutsatser.....	43
4. Residens och andra stöd för litterära upphovspersoner i Sverige	44
4.1 Region Gotland: Baltic Centre for Writers and Translators	44
4.2 Litteraturprogram i Västra Götaland.....	46
4.3 Exempel på övriga regionala insatser inom litteraturområdet ...	48
4.4 Att bygga upp ett internationellt utbytesprogram i Sverige.....	50

5	Analys.....	52
	5.1 Inledning.....	52
	5.2 Konstnärsnämndens bedömningar.....	52
	5.3 Erfarenheter från befintliga program.....	53
	5.4 Uppbyggnad av ett nytt program inom litteraturområdet.....	54
	5.5 Organisation av ett nytt internationellt litteraturprogram.....	55
	5.6 Slutsatser.....	57
	5.7 Förslag på organisation och placering av programmet.....	57
	5.7.1 Budgetförslag.....	60
	5.8 Övriga förslag.....	60
	Referenser.....	62
	Skriftliga källor.....	62

Sammanfattning

Uppdraget

Konstnärsnämnden gavs i uppdrag av regeringen i regleringsbrevet för 2014 att ”*ta fram former för hur ett internationellt utbytesprogram inom litteraturområdet kan utformas. Uppdraget ska ske i samråd med Statens kulturråd, Sveriges författarfond och andra berörda aktörer som har kunskap om litteraturområdet och de litterära upphovsmännens situation. Utgångspunkt för uppdraget är regeringens bedömning i prop. Läsa för livet (2013/14:3)*”.

Bakgrund

I bakgrundsavsnittet redogörs för förutsättningarna för internationellt utbyte inom kulturområdet generellt under olika tidsperioder och hur dessa har förändrats under framför allt de senaste 20 åren. I detta förändringsarbete har Konstnärsnämndens internationella program inom bild och form, dans och musik haft stor betydelse.

Även förändringarna inom litteraturområdet vad gäller t.ex. författarnas och översättarnas verksamhet har varit betydande.

I avsnittet om den statliga bidragsstrukturen på litteraturområdet presenteras Konstnärsnämndens, Kulturrådets och Författarfondens insatser närmare. Konstnärsnämndens internationella program för bild och form, dans och musik beskrivs ingående.

I bakgrundsavsnittets omvärldsanalys beskrivs kortfattat de insatser som görs inom litteraturområdet i de övriga nordiska länderna samt i övriga Europa.

I Sverige finns mycket få motsvarigheter till de europeiska residensen. Här finns egentligen endast ett fullskaligt författar- och översättarresidens som kan mäta sig med sina europeiska motsvarigheter: Östersjöcentret i Visby (Baltic Centre for Writers and Translators). Det tillkom i början av 1990-talet som en del i det spirande kultursamarbetet kring Östersjön efter Berlinmurens fall.

Regionfullmäktige i Västra Götaland beslutade i höstas att göra betydande insatser på litteraturområdet med bland annat residensverksamhet på ett flertal platser i regionen med start 2015.

Både verksamheten i Visby och i Västra Götaland beskrivs ingående.

Slutsatser och förslag

I det avslutande analysavsnittet redogörs för erfarenheter från de befintliga internationella programmen inom Konstnärsnämnden och hur dessa skulle kunna ligga till grund för uppbyggnaden av ett liknande program inom litteraturområdet. Ett förslag till formulering av mål- och resultatdokument lämnas. När det gäller organisation av ett nytt internationellt litteraturprogram resoneras kring de olika aktörernas förutsättningar och inriktning.

Tre förslag – utan inbördes ordning – till huvudmannaskap för ett internationellt utbytesprogram på litteraturområdet presenteras. Förslagen innebär att programmet kan läggas hos antingen Författarfonden eller Konstnärsnämnden eller hos de två gemensamt.

En preliminär budget för programmets första treårsperiod återfinns i analysdelen, liksom ett antal övriga förslag som behandlar mera övergripande insatser inom området.

1. Bakgrund

1.1 Uppdraget

I den proposition – Läsa för livet - som regeringen presenterade på grundval av utredningen Läsandets kultur (SOU 2012:65) fanns några avsnitt som berörde främst författarnas och översättarnas situation i det svenska litteraturområdet. Bl.a. föreslogs att frågan om ett internationellt utbytesprogram för litterära upphovspersoner skulle utredas vidare. Ett särskilt uppdrag med denna innebörd gavs till Konstnärdsnämnden i anslutning till myndighetens regleringsbrev för 2014. Konstnärdsnämnden gavs i uppdrag att *”ta fram former för hur ett internationellt utbytesprogram inom litteraturområdet kan utformas. Uppdraget ska ske i samråd med Statens kulturråd, Sveriges författarfond och andra berörda aktörer som har kunskap om litteraturområdet och de litterära upphovsmännens situation. Utgångspunkt för uppdraget är regeringens bedömning i prop. Läsa för livet (2013/14:3). Konstnärdsnämnden ska redovisa uppdraget till Regeringskansliet senast den 22 februari 2015”*.

I sitt huvudbetänkande säger utredningen Läsandets kultur bl.a. att en ökad internationalisering av det svenska litteraturlivet är grundläggande för förnyelse och utveckling och framhåller särskilt att residens med programverksamhet har visat sig vara ett effektivt sätt att stärka det internationella utbytet på litteraturområdet. ”En sådan verksamhet bidrar till att stärka författarnas och översättarnas konstnärliga utveckling och lyfta fram litteraturen som konstform.”¹

Det finns i nuläget inget strukturerat internationellt program för internationellt utbyte på litteraturområdet i Sverige. Ett sådant program bör, säger utredningen, vara öppet för författare, översättare och kulturjournalister från hela världen. Hög konstnärlig kvalitet och nyskapande bör vara grundläggande i arbetet. Vidare bör publik programverksamhet med till exempel seminarier och samtal inrymmas i verksamheten.

I arbetet med uppdraget har Konstnärdsnämnden i allt väsentligt utgått från författarnas, översättarnas och kulturjournalisternas situation och behov. Det finns självklart många kopplingar till såväl andra aktörer inom litteraturområdet som till läsning och läsfrämjande (som hade en dominerande roll i utredningen). Detta är dock inte det väsentliga i detta sammanhang, utan ”hur strukturer kan byggas upp som sätter konstnärerna i fokus”, som regeringens proposition formulerar det.²

Det huvudsakliga utredningsarbetet har utförts inom Konstnärdsnämndens kansli. En styrgrupp bestående av myndighetens ordförande och direktör har lett arbetet. Till stöd för arbetet har funnits en samrådsgrupp med

¹ SOU 2012:65

² Regeringens prop. 2013/14:3, s 58

medlemmar från – förutom Konstnärsnämnden – Statens kulturråd och Författarfonden. Konstnärsnämnden har haft regelbundna möten med företrädare för Sveriges Författarförbund.

Slutsatserna och förslagen i föreliggande rapport bygger främst på ett stort antal intervjuer med företrädare för olika delar av litteraturområdet. Ett antal studieresor/-besök har företagits såväl i Sverige som utomlands.

Konstnärsnämnden använder begreppet konstnär för skapande eller utövande person oavsett konstområde alltså även upphovspersoner inom litteraturområdet och begreppet konst för konstnärliga uttryck inom alla konstområden.

1.2 Varför internationellt utbyte?

”Tio pansarbåtar kunna näppeligen sprida ett folks namn och ära så vida omkring som en verldsberömd diktare.”

Så skrev signaturen Léon i tidskriften *Hvad nytt* från Stockholm i januari 1898 i en tid då begreppet kulturpolitik var detsamma som att främja den egna kulturen utomlands. Den moderna kulturpolitiken efter 1974 har emellertid haft problem med det internationella perspektivet. Det har funnits med i målskrivningarna men haft svårighet att slå igenom inom den praktiska politiken. När Europarådet ”betygsatte” den svenska kulturpolitiken på 1980-talet var en av slutsatserna från den internationella expertgrupp som analyserat den ur såväl teoretisk som praktisk synvinkel att det internationella perspektivet i många avseenden saknades: ” --- *en av de stora utmaningarna blir att bygga upp konkurrerande konstnärliga centra med internationell renommé, så att landet kan visa upp en rad olikartade konstnärliga utmaningar och prestationer i den framväxande dialogen med de europeiska grannarna.*”³

Förutsättningarna för internationellt utbyte har dock radikalt förändrats under de senaste 20 åren. Bland annat har globaliseringen av kulturen och konstarterna spelat en betydande roll. Kulturen finns inom globaliserade kommersiella marknader men även personliga och idéburna nätverk som både omfattar populärkultur och smalare konstuttryck.

Den konstnärliga utvecklingen inom alla konstområden stärks av ökade samarbeten och kontakter mellan kulturlivet i Sverige och aktörer i den övriga världen. Öppenhet och mobilitet för konstnärliga utövare spelar en avgörande roll för förnyelse och utveckling. Det betyder också – omvänt - att ett varierat kulturutbud från olika delar av världen blir tillgängligt för en bred publik. Det internationella perspektivet är numera väl företrätt i de nationella kulturpolitiska målen. Samtliga kulturmyndigheter har i sina instruktioner uppdraget att främja internationalisering.

³ Statlig kulturpolitik i Sverige. Rapport från en europeisk expertgrupp. Kulturpolitik i Europa 2:2, Allmänna Förlaget 1990.

Sverige har till skillnad från flertalet andra länder i världen valt att organisera huvudparten av sitt arbete med internationaliseringen av kulturlivet under sitt kulturdepartement i stället för under sitt utrikesdepartement. Arbetet sker i samverkan med utrikespolitiken, inkluderande biståndspolitik och näringspolitiken.

Idag bedrivs ett framgångsrikt arbete med att främja svensk litteratur i utlandet, främst genom förlagens och författarnas, översättarnas och kulturskribenternas egen försorg men också genom insatser av flera kulturpolitiska aktörer. Den svenska litteraturen har en förhållandevis stark ställning internationellt och har på senare år haft en framskjuten plats vid flera internationella mässor. Särskilda översättarseminarier och workshops har utvecklat översättarnas kontakter och bidragit till att på ett långsiktigt sätt stärka den svenska litteraturens möjlighet att spridas internationellt. Ofta har insatserna finansierats i samverkan mellan branschen och offentliga aktörer. Till de senare kan räknas Författarfonden, Kulturrådet och Svenska Institutet men – under senare år – även kommuner och landsting/regioner. Genom Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne, som inrättades av regeringen 2002 och är ett av världens största litteraturpriser, har särskilt barnboksförfattare från olika delar av världen uppmärksammats. Det svenska EU-medlemskapet innebär bl.a. att kultur ofta får ett internationellt perspektiv.

Kultur i allmänhet och litteratur i synnerhet kopplas idag i allt högre grad samman med demokrati och yttrandefrihet. Den nya regeringen har understrukit sambandet genom att utse en kulturminister som också har ansvar för demokratifrågorna.

Det stora söktryck på statliga stöd och stipendier till internationellt kulturutbyte visar att svenska konstnärer och kulturaktörer har omfattande internationella kontaktnät och att de är efterfrågade som samarbetspartners. Sökbara medel för att kunna svara upp mot inbjudningar och förslag till samarbeten är avgörande för att dessa kontakter ska kunna utvecklas och uppvisa resultat i form av samarbeten.

Samverkan inom Norden och EU är också nödvändigt för att underlätta och öka mobiliteten för konstnärer, andra verksamma inom kultursektorn samt för den konstnärliga produktionen. Hinder i form av regler för de sociala trygghetssystemen och skattesystemen, begränsningar inom de offentliga stödsystemen etc. måste i största möjliga mån undanröjas för att underlätta internationellt utbyte.

Den internationella verksamheten består idag vid sidan av en betydande bidragsgivning i allt högre grad av ett främjandearbete. Här har flera offentliga aktörer varit verksamma. Konstnärsnämndens internationella program för bild och form, dans och musik har i allra högsta grad bidragit till denna verksamhet.

Även inom ramen för regionernas och kommunernas arbete samt inom ramen för Kultursamverkansmodellen finns behov av att utveckla det internationella perspektivet. Många regioner har idag ett omfattande

internationellt kultursamarbete och det finns förväntningar att detta ska kunna utvecklas ytterligare i dialog med staten.

I utredningen *Läsandets kultur* talas om konstnärlig utveckling, vikten av att föra ut svensk litteratur i världen samt betydelsen för demokratisk utveckling och yttrandefrihet. I regeringens proposition säger man i den sammanfattande bedömningen i denna del att insatserna för att främja svensk litteratur i utlandet bör vidareutvecklas ”*särskilt när det gäller insatser för översättare av svensk litteratur*”.⁴

Självfallet är också det internationella perspektivet viktigt – för att inte säga nödvändigt – i det ständigt pågående samtalet om konsten, dess innehåll och dess plats i samhället.

1.3 Det litterära landskapet

Hela det litterära området har genomgått stora förändringar, såväl tekniskt som strukturellt, under senare år. Självklart har utvecklingen inom IT och tryckteknik påverkat området starkt. Förändrade förutsättningar har haft betydelse även för författarnas och översättarnas verksamhet. Förlagen omstruktureras för att bli mer lönsamma, samtidigt som litteraturen som konstområde har fått större uppmärksamhet, både i media och på annat sätt. Marknaden har blivit mer polariserad än tidigare. Här finns det som ibland brukar kallas ”bestsellerism” – med den svenska deckarvågen som främsta exempel – men här finns också den smalare litteraturen som mer och mer blir en angelägenhet för små, nischade förlag som ofta intresserar sig mest för en speciell litterär genre eller litteratur från ett visst språkområde.

Marknaden har kommersialiserats och de stora bokmässorna har i allt högre grad blivit en marknadsplats för litterära rättigheter. Författarna marknadsförs ofta som en del av underhållningsindustrin. Det räcker inte att skriva böcker som säljer, man måste som författare också vara beredd att framträda på scen eller i TV och träffa sina läsare i olika sammanhang.

Marknadsföringen inom litteraturområdet, liksom handeln med diverse rättigheter, styrs idag i hög grad av de litterära agenterna. Det är för Sveriges vidkommande en relativt sen företeelse. Bara för 15-20 år sedan var marknaden i det avseendet ganska okomplicerad för en författare från ett litet språkområde som det svenska. Förlagen – och författarna själva – gjorde det mesta av arbetet och stod för kostnaderna när det gällde marknadsföring vid mässor, kontakter med utländska förlag och handel med rättigheter.

Det uppdrag som redovisas i föreliggande rapport omfattar tre kategorier (målgrupper) inom det litterära området: författare, översättare och kulturjournalister.

⁴ Prop. 2013/14:3

1.3.1 Målgrupper: Författare, översättare och kulturjournalister

Författaryrket är inte särskilt gammalt. Det var under 1700- och 1800-talen som mer eller mindre yrkesmässiga författare i modern bemärkelse, det vill säga som upphovspersoner till konstnärliga verk, började etableras. I Sverige brukar vi beteckna Carl Johan Love Almqvist som den första svenska yrkesförfattaren. I takt med att läskunnigheten ökade bland befolkningen blev intresset för böcker och läsning allt större. Det hade bl.a. till följd att ett relativt stort antal författare som skrev för den allt bredare marknaden – ett slags stjärnförfattare – kunde etablera sig. Många av dem var kvinnor.

Idag kan antalet aktiva upphovspersoner inom det litterära fältet uppskattas till ca 3 000 personer.⁵ Enligt Författarförbundets undersökningar är det endast en mindre del som är yrkesverksamma större delen av sin arbetstid. Ca en tredjedel är verksamma mer än 75 procent av arbetstiden. Den största litterära yrkeskategorin är skönlitterära författare. Därefter kommer facklitterära författare, översättare, dramatiker och dramaturger. Bland författarna använder den största delen svenska som arbetspråk. Litteraturutredningen konstaterar bl.a. att könsfördelningen är relativt jämn inom hela den litterära gruppen, åldersfördelningen hög och att de flesta bor i någon av storstadsregionerna. Hela författar- och översättarkollektivet har en hög utbildningsnivå i jämförelse med befolkningen som helhet. När det gäller inkomsterna kan man konstatera att alla de litterära yrkeskategorierna ligger under befolkningsmedianen för förvärvsinkomst.

Den översatta litteraturen – särskilt från engelska – har sedan lång tid tillbaka utgjort en betydande del av den litteratur som getts ut i Sverige. Under den senare delen av 1900-talet beräknades ungefär hälften av den utgivna litteraturen i Sverige bestå av översatta verk. Den andelen har minskat under 2000-talet och utgjorde 2013, enligt Svenska Förläggarföreningens branschstatistik, ca 1/3.⁶ Fortfarande är det översättningar från engelska som dominerar. Dess totala dominans verkar emellertid ha brutits och en av anledningarna kan bl.a. vara att allt flera bokläsare i Sverige läser engelskspråkig litteratur på originalspråket.

De nordiska och de stora västeuropeiska språken har återigen en förhållandevis stark ställning efter att ha minskat dramatiskt under slutet av 1990-talet. Det kan bero på bl.a. att flera mindre förlag med olika europeiska språkområden har etablerats. Däremot är andra betydelsefulla

⁵ SOU 2012:65 s. 163

⁶ Förläggarföreningens statistik bygger på inrapportering av uppgifter från 57 medlemsförlag. Den statistik som Kungl. Biblioteket för över utgivna översatta titlar visar att andelen översatt litteratur av totalt utgiven är relativt stabil under hela 2000-talet och uppvisar således inte den dramatiska minskning som Förläggarföreningens siffror ger uttryck för.

europiska språk som ryska, italienska och spanska dåligt företrädda. Men framför allt är det – konstaterar Litteratutredningen i sitt huvudbetänkande – litteratur från Afrika, Asien och Sydamerika som har svårt att ta plats i den svenska bokmarknaden.

Översättarna är givetvis en förutsättning för att vidga litteraturutbudet geografisk för den svenska läsekretsen. Översättarnas roll som centrala kulturförmedlare och introduktörer till nya författarskap har knappast beaktats efter förtjänst inom konst- och kulturpolitiken. Idag är översättarna organiserade som en del av Sveriges Författarförbund och börjar ses och höras allt mera i olika litterära sammanhang i kraft av sin viktiga gärning. Liksom Östersjöns författar- och översättarcentrum i Visby är litteraturresidensen i många europeiska länder i hög grad tillgängliga för översättare.

Något som haft stor betydelse för hur översättarverksamheten i Sverige utvecklats under senare år är översättarseminarierna vid Södertörns högskola i Stockholm. Dessa pågick mellan 1998 och 2012 och undervisningen skedde delvis enligt nya riktlinjer i gränslandet mellan konst och vetenskap. Seminariet blev med tiden en viktig faktor i det svenska litterära livet, inte enbart vad gäller etableringen av en ny generation yrkesmässigt verksamma översättare. Flera av seminariedeltagarna startade så småningom egna bokförlag, ofta med ett visst språkområde som särskild profil.

Idén med det litterära översättarseminariet har övertagits av Göteborgs universitets konstnärliga fakultet, Akademien Valand. Där startade våren 2014 ett magisterprogram i litterär översättning med arabiska, engelska och tyska.

Den tredje kategorin som uppdraget vänder sig till är kulturjournalister. I formuleringarna av uppdraget till Konstnärernas Nämnden finns ingen närmare definition av vad som avses, men den tolkning som gjorts innefattar snarare en verksamhetsform än en yrkeskategori: De kvalificerade, reflekterande och analyserande texter som både kan behandla kultur- och konstkritik och vara ett djuplodande reportage. Dagstidningarnas kultursidor har varit den viktigaste arenan för kulturjournalistiken.

Nästan lika gamla som dagstidningarnas kultursidor själva är spådomarna om deras snara förfall och undergång. Ofta förutsätts allt i den vägen ha varit bättre förr och därför kan man undra om det ligger något bakom omdömen om kulturjournalistiken som ”en döende och marginaliserad värld”⁷ och att den kvalificerade kulturartikeln ”ersätts med poängsättning och konsumentinriktad varudeklaration i tabloidestetiken yttersta konsekvens”.⁸

Den debatt som i början av 2015 fördes kring de svenska kulturtidskrifterna med anledning av hotande nedskärningar av det statliga

⁷ Ulrika Knutson

⁸ Tomas Forser: Kritik av kritiken, Athropos 2002

stödet till dessa, illustrerar samtidigt krisen inom kulturjournalistiken. Ett hundratal kulturtidskrifter får ett årligt verksamhetsbidrag via Kulturrådet. Detta till trots har knappast någon tidskrift en ekonomi som tillåter rimlig arvodering av sådant kvalificerat material av fördjupande och analyserande slag.

Inte heller dagspressen kan hålla nivå på sina arvoden till frilansande kulturjournalister. Det är ett faktum som är en del av ett större problem, som handlar om just den mediala strukturomvandlingen – som varken har gått så snabbt eller åt det håll som förutspåddes bara för några år sedan.

I Västra Götaland har kulturpolitikerna beslutat etablera en essäfond som i första hand under två års försökstid har som mål att stärka den kvalificerade kulturjournalistiken i regionen.

1.3.2 Behov

Med bland annat hjälp av Författarförbundets medlemsenkät kring residensverksamhet och internationella utbyten men också genom de intervjuer som gjorts med företrädare för de olika litterära kategorier som är regeringsuppdragets främsta målgrupper, går det att få en övergripande uppfattning av vilka behov man från upphovspersoner och utövare prioriterar högst i detta sammanhang.

När det gäller residens går det att identifiera tre uttalade behov: Arbetsro, utbyten med kollegor och residensvistelser för research. När det gäller arbetsro handlar det främst om tillgången på platser i lugn och inspirerande miljö där man som författare eller översättare kan bo och arbeta under en längre eller kortare period. Det är viktigt att dessa arbetsplatser finns i en befintlig struktur där det finns t.ex. arbetsredskap, t.ex. ett bibliotek, och där man kan få hjälp med praktiska ting.

Det ska också finnas möjligheter till kontakt med kollegor. Här går säkert önskemålen isär, men ett vanligt önskemål, som framförts i flera sammanhang, är att dagarna ska ägnas åt arbete medan kvällarna kan vara vikta för social samvaro och kontakter med kollegor.

Det finns även behov residensvistelser för research. I sådana fall kan residenset i första hand utgöra en bas för resor i landet/regionen.

Men det är också viktigt att stärka de nätverk som finns inom det litterära området och att skapa nya internationella utbyten och mötesplatser. Det kan gälla samarbeten med residens i andra länder, med organisationer, regioner och kommuner. Dessa samarbeten kan gälla författar- och översättarbesök, olika evenemang och samarbeten mellan författare och andra yrkesutövare som bildkonstnärer, arkitekter, dansare, skådespelare, regissörer etc.

Från Författarförbundet vill man särskilt understryka behovet av en central struktur som genom t.ex. uppsökande verksamhet kan identifiera behov inom området men också skapa nya förutsättningar för utbyten och på så

vis utveckla verksamheten generellt. Förbundet pekar också på behovet av både längre stipendier på ett år eller några månader och kortare på två-tre veckor.

2. Struktur för offentligt stöd till litteraturområdet och dess upphovspersoner

Det offentliga stödet på litteraturområdet har successivt byggts ut. Idag når offentliga stöd såväl författare och förmedlare som läsare. Sammanlagt uppgår det statliga stödet inom litteraturområdet ca 272 miljoner kr.

Tabell 1. Statligt stöd till litteraturområdet 2013-2014 (tkr).

Statens stöd till litteraturområdet		
(tkr) Beviljat belopp		
<u>Statens kulturråd</u>	2013	2014
Verksamhetsbidrag till BCWT	1 550	1 550
Internationella nätverk	1 156	1 156
Resor och int kulturutbyte f översättare	0	370
Litteraturprojekt utomlands f organisationer	1 419	1 617
Litterära evenemang i Sverige	2 555	4 215
Litterära evenemang i bokhandeln	1 000	880
Fristadsförfattare	173	236
Centrumbildningar	6 828	6 528
Översättningsstöd	3 247	3 647
Utländska förläggare på Bok&Bibliotek	144	149
Egeninitierad verksamhet (ej bidrag)	2 964	1 760
Totalt Kulturrådet	21 036	22 108
<u>Sveriges författarfond</u>		
(tkr)	2013	2014
<u>Ur biblioteksersättningen:</u>		
Författar- och översättarpenning	51 929	52 921
Särskild författarpenning	28 698	28 911
Pensionsbidrag	3 984	4 023
Tioårigt arbetsstipendium	1 650	1 140
Femårigt arbetsstipendium	9 600	10 504
Tvåårigt arbetsstipendium	7 040	7 480
Ettårigt arbetsstipendium	13 220	14 000
Tillfälliga bidrag	275	348
Bidrag till upphovsmannaorganisationer	10 031	10 442
<u>Ur andra statliga anslag:</u>		
Bidrag till författare, översättare och kulturjournalister	2 520	2 640
Bidrag till dramatiker och översättare av dramatik	2 280	2 528
Bidrag för resor och internationella utbyten	1 074	650
Dramatikerstöd	2 568	2 990
Inkomstgaranti	3 032	3 281
Långtidsstipendier	2 937	2 930
Totalt Författarfonden	140 838	144 788
Summa tkr	161 874	166 896

Statens stöd inom litteraturområdet har ända sedan 1950-talet haft ett starkt fokus på att stödja de enskilda konstnärerna, författarna och skribenterna inom området genom biblioteksersättningen samt andra statliga stipendier och bidrag. För övrigt har stödet varit koncentrerat på produktion och utgivning av böcker. Stora resurser har genom åren satsats på litteraturstödet som i första hand vänder sig till förlag med verksamhet i Sverige. Stödet har kompletterats med insatser för t.ex. läsfrämjande och litterära arrangemang samt stipendier till enskilda författare. De medel som satsats på internationell utbytesverksamhet har i sammanhanget varit förhållandevis små.

På flera platser i landet pågår diskussioner kring möjligheterna att inrätta ”litteraturhus”. Litteraturhusen är platser där litteraturen möter sin publik men kan också omfatta mer inomkonstnärliga samtal och ibland även residensverksamhet. I Växjö har Det fria ordets hus skapats i ett samarbete mellan kommunen och regionen. Huset invigdes 2014 och ska både vara arbetsplats för lokala författare och fristadsförfattare. I Västra Götaland ligger flera utredningar till grund för ett förslag till residens- och internationell utbytesverksamhet på flera västsvenska platser med Strömstad som bas. Beslut om finansiering mm har tagits under hösten 2014. Även i bl.a. Norrbotten, Uppsala län och Örebro län förs liknande diskussioner, dock utifrån skilda förutsättningar. Det är ännu för tidigt att säga något om vad det kan resultera i.

I Sverige finns residensverksamhet för författare, översättare och kulturskribenter endast i begränsad omfattning. Staten lämnar stöd till Östersjöns författar- och översättarcentrum i Visby som inriktar sin verksamhet i första hand på författare och översättare från länder runt Östersjön. I övrigt finns möjligheter att ta emot utländska författare för kortare eller längre tid vid mindre gästhem på olika håll i landet. De fungerar i regel utan statligt stöd men – i vissa fall – med aktörer inom litteraturområdet (Författarförbundet, Dramatikerförbundet) som ägare och finansiärer. Författarförbundet listar på sin hemsida ett 80-tal sådana gästbostäder⁹. Dessutom har några av de större förlagen möjlighet att ge ”sina” författare viss sådan service.

2.1 Författarfondens bidrag för resor och internationella utbyten

Författarfondens huvudsakliga uppgift är att fördela den s.k. biblioteksersättningen, dvs. den ersättning författarna får för att deras verk lånas ut gratis på biblioteken.

Utöver biblioteksersättningen fördelar fonden också statliga stöd och bidrag till författare, översättare, kulturjournalister och dramatiker.

Dessa kan bl.a. användas för egen internationell verksamhet och resor.

⁹ Se www.forfattarforbundet.se

Under 2013 fördelade Sveriges författarfond 100 direkta bidrag för resor och internationella utbyten om sammanlagt 1 074 000 kr. De senaste tre åren har antalet ansökningar och antalet beviljade bidrag varit enligt följande:

Tabell 2. Författarfondens antal ansökningar och beviljade bidrag 2011-2013

	2011	2012	2013
Antal ansökningar	292	396	309
Beviljade bidrag	92	108	100
Andel beviljade bidrag	32%	27%	32%
Genomsnittligt belopp	10 024 kr	9 543 kr	10 741 kr

Bidragen beslutas vid fem tillfällen under året (senaste ansökningsdatum 1 februari, 1 april, 1 juni samt 1 november) av det s.k. internationella utskottet som består av fyra ledamöter ur styrelsen för Sveriges författarfond.

Bidrag beviljas för medverkan i projekt eller evenemang, t.ex. festivaler, kongresser, seminarier och workshops. Bidrag kan också ges för konstnärliga samarbeten med andra parter som bidrar till ett utbyte mellan länder och/eller kulturer. Dessutom kan bidrag ges för resor i arbets- eller studiesyfte.

Från och med 2014 har vissa ändringar vad gäller ansvarsfördelningen mellan Sveriges författarfond och Kulturrådet trätt i kraft. Detta innebär bl.a. att ansvaret för *bidrag till enskilda översättare av svensk litteratur och dramatik till andra språk* har övertagits av Kulturrådet – ett beslut som är ett avsteg från principen att bidrag till enskilda konstnärer ska gå via Konstnärsnämnden eller Sveriges Författarfond.

Ser man närmare på hur de bidrag som fördelats av fonden använts under åren 2011-2013, kan konstateras att bidrag till resor för medverkan vid festivaler, kongresser, mässor, seminarier och workshops svarar för den största andelen (51 procent) medan bidrag som möjliggör koncentrerat arbete, studier mm, det vill säga vad som i regel kallas för resebidrag och residensverksamhet, uppgår till 32 procent av antalet beviljade bidrag.

När det gäller kategorier av bidragsmottagare svarar översättare från svenska till andra språk¹⁰ för den största andelen – 37 procent. Därefter följer skönlitterära författare med 26 procent.

¹⁰ Denna kategori försvinner från och med 2014. Bidraget överförs till Kulturrådet.

Fackförfattare/kulturjournalister och dramatiker svarar för 12 respektive 10 procent av de beviljade bidragen.

2.2 Kulturrådets stöd för internationalisering av litteraturområdet

Kulturrådet har idag ett stort antal stödordningar inom litteraturområdet. Flera av dem har ökat internationellt utbyte på kulturområdet som främsta syfte. I detta avsnitt behandlas företrädesvis de som kan anses relevanta för det aktuella uppdraget.

Från och med 2014 har Kulturrådet övertagit det *bidrag till resor och internationellt utbyte för översättare av svensk litteratur och dramatik* som tidigare fördelades av Sveriges författarfond. Den sammanlagda bidragssumman för 2014 uppgår till 400 000 kr.

Svenska och utländska organisationer och förlag kan söka projektbidrag för *”litteraturevenemang och internationella utbyten som främjar internationell spridning av svensk litteratur och svensk dramatik av hög kvalitet.”* Bidraget kan avse resa och logi i samband med evenemang i utlandet kring svensk litteratur, exempelvis för att bjuda in författare, översättare och andra yrkesgrupper. Syftet är främst att låta svenska författare och dramatiker möta sin publik, delta i workshops, seminarier och andra former av internationellt utbyte. Stödet kan även ges för översättningskostnader i samband med arrangemang samt till översättarseminarier. Den sammanlagda bidragssumman uppgår till ca 1,5 miljoner kr årligen.

Stöd kan också ges till organisationer som arrangerar *litterära evenemang i Sverige*, t.ex. författaruppläsningar, paneldiskussioner, mässor och festivaler. Såväl svenska som utländska författare kan medverka (ca 2,8 miljoner kr/år). Kulturrådet har också i uppdrag att fördela bidrag till fristäder och projekt som involverar fristadsförfattare.

Kulturrådet fördelar bidrag till *centrumbildningar* inom kulturområdet för bl.a. främjande- och förmedlingsverksamhet. Bidragen kan även användas till nationell och internationell verksamhet.

För att stärka det internationella litteraturutbytet arbetar Kulturrådet även med egeninitierad främjande verksamhet. Det kan t.ex. vara närvaro vid de internationella bokmässorna, produktion av skrifter på engelska om ny svensk litteratur eller anordnande av särskilda konferenser och seminarier. Särskild fokus läggs på insatser som kan stärka kåren av översättare av svensk litteratur och dramatik till andra språk. I många fall samarbetar Kulturrådet med andra aktörer inom kulturområdet, t.ex. Svenska Institutet. Därutöver finns ett starkt nordiskt samarbete inom nätverket NordLit som består av de nordiska organisationer som arbetar med internationellt litteraturutbyte. Kostnaderna för den egeninitierade verksamheten uppgår till ca 1,7 miljoner kr per år.

2.3 Svenska Institutet

Svenska Institutet har som huvudsakligt uppdrag att stärka "Sverige bilden" internationellt. Enligt sin instruktion har man till uppgift att sprida information och kunskap om Sverige i utlandet och främja samarbete och långsiktiga relationer med andra länder inom områdena kultur, utbildning och forskning och demokrati samt samhällsliv i övrigt.¹¹ Det är en myndighet som har legat under Utrikesdepartementet men fr.o.m. 2015 kommer att lyda under Näringsdepartementet. Målsättningarna för institutet har varit de utrikespolitiska men är nu näringspolitiska och har därmed aldrig varit kulturpolitiska, men man samverkar med kulturpolitiken. Till skillnad från Kulturrådet och Författarfonden arbetar Svenska Institutet inte med allmän stipendie- och bidragsfördelning inom kulturområdet, utan initierar och driver projekt som ligger i linje med uppdraget. Inom dessa projekt ryms såväl vissa bidrag som – framför allt – stipendier.

Svenska institutet är noga med att följa upp och utvärdera de projekt man arbetar med. Innehållet i verksamheten bestäms i huvudsak av två potter:

- Bistånd – yttrandefrihet, demokratifrågor
- Främja - visa upp svensk kompetens inom olika områden

För biståndsprojekten finns en tydlig målkedja som ska uppfyllas. Diskussioner kring detta sker kontinuerligt med SIDA, varifrån man så gott som alltid har ekonomiskt stöd för sina projekt.

Kulturverksamhet

Under den senaste perioden har Svenska institutet inom litteraturområdet arbetat med ett projekt med vitryska författare bl.a. i samarbete med Visby-centret (BCWT) och i samarbete med flera svenska aktörer, t ex Sveriges författarförbund, samarbetat med Nepal.

Programmet Creative Force genomförs genom ett avtal med SIDA, som nu försöker hitta en ny form och arbeta med vissa regioner i afrikanska länder under de kommande 2-3 åren. Inom programmet har också tidskriften Glänta ett stort samarbete med Iran m fl länder i Mellanöstern.

Svenska institutet främjar svensk litteratur vid mässor och festivaler, oftast samverkan med Statens kulturråd. Myndigheterna samfinansierar bl.a. gemensamma evenemang och insatser som kan omfatta såväl enskilda författare som översättare.

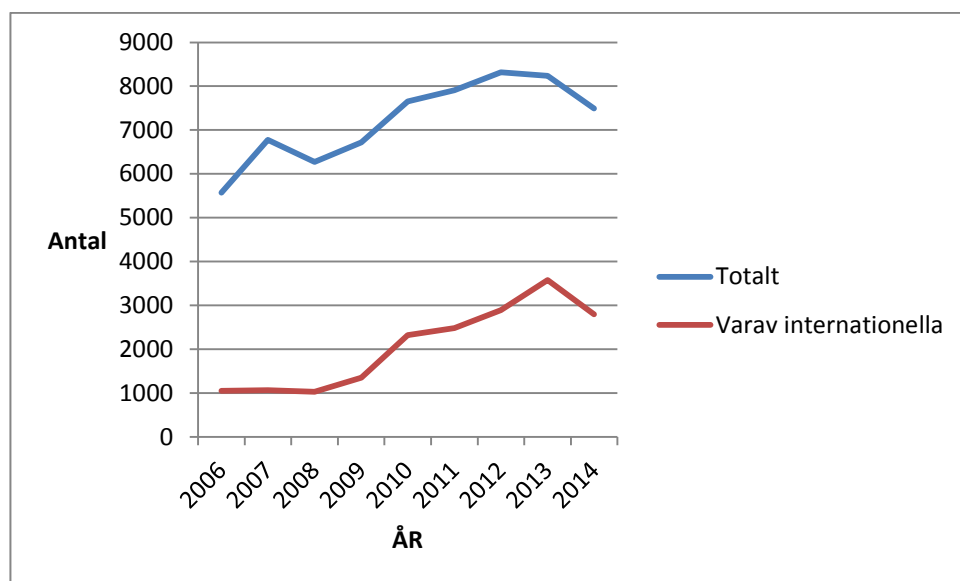
¹¹ Förordning (2007:1224) med instruktion för Svenska institutet

2.4 Konstnärsnämndens internationella arbete och internationella program

Konstnärsnämnden har stöd för internationellt kulturutbyte inom alla de konstområden där man stödjer enskilda konstnärer, d.v.s. bild/form, musik, teater, dans och film – och från och med 2015 även litteratur¹². Arbetet innefattar även internationell samverkan, utbyte och omvärldsanalys i övergripande förvaltnings-, kultur- och konstnärspolitiska frågor inom alla konstområden. En strategi för nämndens internationella arbete 2013-2015 antogs av styrelsen 2013. Strategin förtydligar på vilket sätt nämnden ska arbeta mot målet att all verksamhet ska ha ett internationellt och interkulturellt perspektiv.

2014 avsåg 37 % av det totala antalet ansökningar som inkom till nämnden internationellt stöd. Toppen som nåddes 2014 beror på framflyttade ansökningsomgångar 2014 som avsåg stipendier 2014.

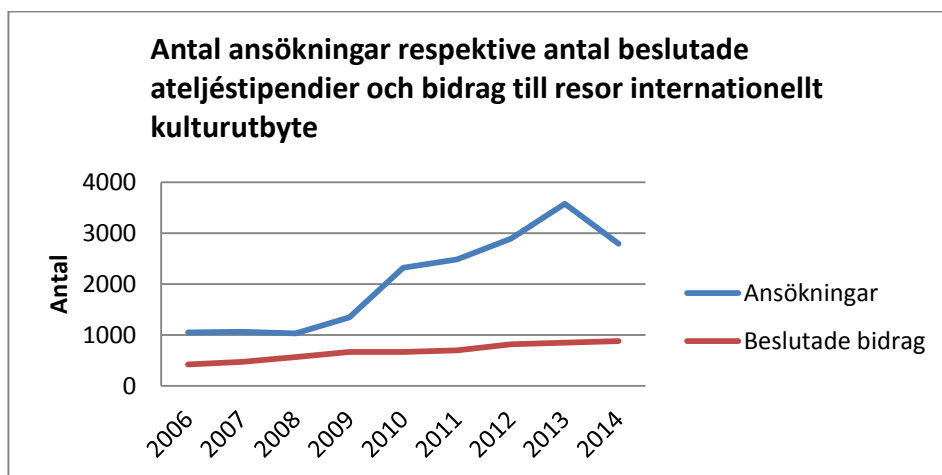
Diagram 1. Totalt antal ansökningar om internationellt stöd i förhållande till totala antalet ansökningar till Konstnärsnämnden 2006 – 2014.

2014 beslutades om 881 stipendier, bidrag och ateljévistelser. Det utgör nästan 60 % av nämndens totala antal bidragsbeslut. Över tid ser förhållandet mellan inkomna ansökningar och beviljade bidrag ut på följande sätt.

¹² Regleringsbrev för Konstnärsnämnden 2015:

Diagram 2. Antal ansökningar respektive antal beslutade ateljéstipendier och bidrag till resor och internationellt kulturutbyte 2006-2014.

Under perioden 2006 till 2014 är antalet beviljade bidrag dubblerat. Av Konstnärsnämndens totala stöd på 126,6 mkr gick 33,5 mkr till internationellt kulturutbyte, d.v.s 26 %.

Inom stipendieformerna internationellt kulturutbyte och resebidrag har 736 konstnärer redovisat sin resa. Av kartan framgår att resor till och utbyten inom Europa är det vanligaste, följt av Nordamerika, men resor till resten av världen stod för 27 % av allt resestöd.

Figur 1. Karta över spridningen av svenska konstnärers resor med Konstnärsnämndens stöd till internationellt kulturutbyte och resebidrag under 2014.

Inom enheten Stipendier och bidrag och konstområdena bild- och form, dans och musik har man utvecklat en mer omfattande internationell främjarverksamhet med internationella program. Med programmen går myndigheten utanför ramen av att enbart respondera på inkommande ansökningar och är själv initierande till och driver verksamhet för att främja internationellt arbete. Målsättningarna för programmen är gemensamma och är konstnärlig fördjupning och förbättrade arbets- och försörjningsmöjligheter för konstnärerna. Konstnärsnämndens internationella program för bild- och formkonstnärer, Iaspis, bildades 1996 som en utveckling av Bildkonstnärsfondens internationella stöd. Verksamheten finansieras till stor del genom den s.k. visningsersättningen som staten årligen avsätter till Bildkonstnärsfonden.

2006 fick Konstnärsnämnden i uppdrag av regeringen att utveckla former för ett liknande internationellt konstnärligt utbyte inom dansområdet.

Det senaste internationella programmet startade 2012, på regeringens uppdrag, och avser musikområdet. De första tre åren hade formen av ett tidsbegränsat regeringsuppdrag med fokus på komponister, men har fortsatt fått finansiering 2015. Erfarenheterna av den första perioden redovisas till regeringen i mars 2015.

Programmen ser olika ut då formerna anpassas till konstområdenas förutsättningar och behov. Skillnaderna i format och uppbyggnad beror på när de startat och den generella internationalisering som konstområdena genomgått med tiden men framförallt beroende av det totala omfånget på medel för respektive program. Gemensamt är dock att inom nämndens organisation ryms beslut om såväl nationellt som internationellt stöd inom samma myndighet och beslutandeorgan. På så vis följer nämnden individens konstnärliga utveckling och behov av olika typer av stöd vid olika tillfällen i karriären.

De tre internationella programmen har trots olika omfattning, förutsättningar och historia vissa gemensamma drag. Alla har utöver det direkta stödet till enskilda konstnärernas initiativ särskilda resurser och verksamhetsformer.

En aktiv samverkan med andra aktörer är en nödvändig bas för att skapa och upprätthålla plattformar för utbyten i Sverige och utomlands eftersom inget program med egna resurser kan och inte heller bör möta det växande behovet av internationella kontakter ensamt. Programmen utvecklar långsiktiga samarbeten med i första hand utländska institutioner kring residens. Programmets verksamhet utformas och genomförs av myndighetens tjänstemän. För trovärdigheten och utvecklingen av programmen är det en förutsättning att det finns personal med särskild kompetens och starka nätverk både i Sverige och utomlands. Det krävs också en beslutsstruktur och en stödjande administration för att rättssäkert utlysa, bereda, besluta och genomföra programmets satsningar. Programmen har även tillgång till lokaler där utbyten kan äga rum i form av ateljéer, studio, projektrum m.m.

Verksamheterna inom ett internationellt program ger upphov till ett betydande antal utlysningar med påföljande beredningar och beslut, praktiska åtgärder för genomförande, ekonomiska transaktioner, redovisningar och uppföljningar.

Beroende på storleken på resurser har Konstnärdsnämnden inom sina tre internationella program utvecklat ett antal verktyg utöver de stipendier till internationellt kulturutbyte och resor till enskilda som sedan lång tid erbjudits inom nämndens samtliga områden.

Konstnärdsnämnden har en viktig funktion som kunskapsresurs och mötesplats för att främja internationellt utbyte för konstnärer och utvecklingen av residens i Sverige. En kartläggning av samtliga residensplatser inom alla konstformer i Sverige har nyligen sammanställts¹³. Myndigheten arbetar med ett policydokument för sitt arbete med att främja residensutvecklingen nationellt och har representerat Sverige i EU:s arbete med att främja residensverksamhet samt mobilitet för konstnärer och mindre kulturorganisationer.

2.4.1 Iaspisprogrammet för bild och form

”Iaspis programmet syftar till att utveckla bild- och formkonstnärers kontakter med institutioner, enskilda professionella företrädare som exempelvis kritiker och curatorer, med kollegor, publik och marknader utomlands och därigenom bidra till konstnärlig fördjupning och förbättrade arbets- och inkomstmöjligheter.”¹⁴

Programmet inkluderar

- stipendier till internationellt kulturutbyte i utlandet och i Sverige
- resebidrag
- residens i utlandet för i Sverige verksamma konstnärer
- residens i Stockholm för i Sverige verksamma konstnärer
- residens i Stockholm, Göteborg, Malmö och Umeå för inbjudna utländska konstnärer
- ett utåtriktat, kontaktskapande program för konstnärer med seminarier, presentationer och workshops med utländsk deltagande
- internationella samverkansprojekt där nämnden med kunskap och bidrag stödjer initiativ från externa strukturer som önskar skapa mer tillfälliga plattformar för internationellt utbyte i huvudsak i Sverige men sker även med utländska partners

¹³

http://www.konstnarsnamnden.se/Sve/PDFer/Sweden_Residence_mapping_The_Swedish_Arts_Grants_Committee_2014.pdf

¹⁴ Ur Uppdrags- och måldokument för Iaspis, fastställt av Konstnärdsnämndens styrelse 21 sept. 2006.

- Information om svenska bild- och formkonstnärer
 - expertbesök, viktiga utländska skribenter, curatorer, institutionsföreträdare bjuds in för att möta svenska konstnärer – och ofta delta i seminarier eller presentationer
 - ett omfattande arkiv med material kring bild- och formkonstnärer som stöd för utländska experter på besök
 - publikationer för en internationell marknad
 - representation av verksamhetsledaren vid utpekade biennaler och andra för svenska konstnärer viktiga scener
- fortgående kunskaps- och nätverksstöd till utveckling av internationella kontakter.

Programmet skapades av Konstnärdsnämnden 1996 genom en påbyggnad av ett redan tidigare omfattande stöd till bild- och formkonstnärers egna internationella initiativ samt befintliga residens i utlandet och motiverades av att det internationella utbytet inom området saknade nödvändig struktur, särskilt upplevdes bristen på en kraftfull plattform inom landet för möten mellan utländska konstnärer och konstnärer verksamma i Sverige. Uppväxlingen till ett program med egen verksamhet i nya lokaler kunde inledningsvis göras genom att medel omfördelades inom visningsersättnings-anslaget. Väl skapat tillfördes myndigheten ökade medel från regeringen för driften av programmet.

Basen i programmet är bidragen till konstnärernas egna initiativ till internationella utbyten och resor med koppling till utvecklingen av det egna konstnärskapet. Från att tidigare i första ha varit inriktade på att täcka direkta resekostnader i samband med utställningar i utlandet har ändamålen vidgats till att även täcka andra kostnader. Genom att nämnden också öppnat för stöd till utbyten som äger rum i Sverige kan enskilda konstnärer ordna tillfälliga plattformar för inomkonstnärliga utbyten som flera kollegor kan delta i.

Många utländska residensplatser med vitt skilda inriktningar är öppna för ansökan direkt från enskilda konstnärer och programmet ger återkommande bidrag till kostnaderna att vistelser vid dessa. Allt eftersom kontakterna med utländska kollegor utvecklats har bidragen till internationellt kulturutbyte kommit att möjliggöra gemensamma konstnärliga projekt i utlandet där konstnärer verksamma i Sverige kan delta.

Residensen i Sverige och utomlands är ett nav i den egna verksamheten. De tre åttåriga vistelserna vid väl etablerade och attraktiva utländska residenshus i Berlin, London och New York kompletteras med kortare vistelser i Tokyo, Peking, Jingdezhen (Kina), Kairo och Mexico City.

Till residensen i Stockholm kopplas olika offentliga format för utbyten och diskussioner med internationellt fokus för bild- och formkonstnärer.

Utländska konstnärer och de utländska experter som bjuds in till skräddarsydda besöksprogram involveras ofta i de publika program som i ökande utsträckning också genomförs i samarbete med intressenter i andra delar av landet. Genom Iaspisprogrammets fysiska arkiv kan utländska experter få hjälp att förbereda sina möten med konstnärer. Närvaron av utländska konstnärer och experter har visat sig på kort och lång sikt ge utdelning för svenska konstnärer i form av utökade internationella kontakter, samarbeten och utställningserbjudanden.

Programmet ingår i nämndens arbete med att främja utvecklingen av residens för yrkesverksamma bild- och formkonstnärer i hela landet.

Med stöd av uppföljningar och redovisningar gör Konstnärsnämnden bedömningen att Iaspisprogrammet sedan 1996 har haft mycket stor betydelse för internationaliseringen av det svenska bild- och formkonstnärer. Residensen i Sverige och utomlands har varit inspirerande och utvecklande arbetsplatser, men de har kanske framför allt utgjort kontaktskapande ytor inom konstvärlden och gett svenska konstnärer tillgång till en större och internationell arena. De offentliga programmen och de internationella samverkansprojekten har haft en omvittnat stor betydelse.

2.4.2 KID – Konstnärsnämndens internationella dansprogram

”Konstnärsnämndens internationella dansprogram syftar till att utveckla danskonsktsnärernas kontakter med institutioner, enskilda professionella företrädare som exempelvis producenter och kritiker, med kolleger, publik och marknader utomlands och därigenom bidra till konstnärlig fördjupning och förbättrade arbets- och inkomstmöjligheter.”¹⁵

Programmet omfattar

- internationellt kulturutbyte i utlandet och i Sverige
- resebidrag
- residens i utlandet för i Sverige verksamma konstnärer
- residens i Göteborg och Malmö för utbyte och samarbeten mellan i Sverige verksamma konstnärer och utländska kollegor
- Internationellt studiestipendium i Stockholm för i Sverige verksamma danskonsktsnärer
- programverksamhet med utländskt deltagande
- internationella samverkansprojekt där nämnden med kunskap och bidrag stödjer initiativ från externa strukturer som önskar skapa mer tillfälliga plattformar för internationellt utbyte i huvudsak i Sverige men sker även med utländska partners
- Information om svenska danskonsktsnärer

¹⁵ Ur Uppdrags- och måldokument för Konstnärsnämndens dansprogram, fastställt av Konstnärsnämndens styrelse 14 sept. 2009.

- expertbesök för i första hand utländska programläggare för möten med svenska danskonstnärer
- information om svensk danskonst vid större internationella konferenser och mässor
- fortgående kunskaps- och nätverksstöd till utvecklingen av områdets internationella kontakter.

Det internationella dansprogrammet startade 2006, alltså exakt tio år efter Iaspis. Ursprunget var ett regeringsuppdrag som gavs till Konstnärsnämnden och som betonade att man skulle sträva efter att – med erfarenheterna från Iaspis som utgångspunkt - forma ett permanent internationellt utbytesprogram inom dansområdet. Uppdraget kan härledas till den internationella utredning inom kulturområdet vars huvudbetänkande presenterades 2004¹⁶. Det formulerades också i regeringens internationella skrivelse 2005/06:188, s 38, att Konstnärsnämnden bör få i uppdrag att föreslå lämpliga former för utbyte på olika områden. Uppdraget innebar också att programmet skulle ha såväl direktverkan som långsiktiga effekter och att det var konstnärerna själva som skulle vara initiativtagare. Genom stöd direkt till dansare och koreografer skulle staten få ut det mesta möjliga av insatserna. Uppdraget ingick i en större satsning inom dansområdet från regeringen som bl.a. innebar förstärkta ekonomiska resurser för dansen till såväl Konstnärsnämnden som Kulturrådet.

En stor och betydande skillnad i uppbyggnaden av dansprogrammet jämfört med för bild- och formkonsten var att dansområdet vid den tidpunkten i viss mån var internationaliserat sedan länge. Många dansare och koreografer verksamma i Sverige har fått sin utbildning i andra länder och inslaget av utländska dansare i svenska grupper och kompanier har sedan lång tid tillbaka varit stort. Vid tidpunkten av satsningen fanns även en stark internationalisering av egen kraft inom området i form av samverkansproduktioner, gästspel m.m. liksom inom flera andra konstområden. En avgörande skillnad mellan bild- och formprogrammet och satsningen på dansen var omfattningen av ekonomiska medel som i förhållande var små vilket ledde till att personalresurserna var små och verksamheten därför till stora delar fick utvecklas i form av samverkan med konstområdet istället för med egendrivna verksamheter. Programmet har byggts ut successivt. Men framför allt syftade insatserna till att *främja* dansområdet – inte äga eller förvalta residenslokaler eller egen programverksamhet. Bidragsformerna internationellt kulturutbyte och resebidrag utökades medelmässigt och residensvistelser erbjuds i New York, Berlin och Wien. Vistelser har också utvecklats i Sverige för utländska koreografer. Det internationella dansprogrammet har liksom Iaspisprogrammet samarbetspartners som sköter om residensverksamheten i Göteborg respektive Malmö. Dansprogrammet har seminarier, workshops m m som sker i samarbete med andra organisationer. Programmet arbetar med information om svenskt danskonst utomlands

¹⁶ SOU 2003:121

och inomkonstnärlig dialog om dansområdet. Utländska experter besöker Sverige för samtal och för att ta del av svenskt dansliv. Programmet informerar också om svenskt dansliv vid festivaler m.m. utomlands. Programmet fick snabbt stor betydelse inom dansområdet. Insatserna kom i ett läge då svensk dans utvecklades starkt konstnärligt och det fanns andra initiativ som samverkade och förstärkte satsningen.

2.4.3 KIM- Konstnärernas nämndens internationella musikprogram

”Konstnärernas nämndens Internationella musikprogram (KIM) syftar till att skapa, utveckla och fördjupa komponisternas kontakter med utländska institutioner, enskilda professionella företrädare som exempelvis agenter, producenter och kritiker, med kollegor, publik och marknader och därigenom bidra till konstnärlig fördjupning och förbättrade arbets- och inkomstmöjligheter.”¹⁷

Programmet omfattar

- internationellt kulturutbyte i utlandet och i Sverige
- resebidrag
- residens i utlandet för i Sverige verksamma konstnärer
- stöd till residens i Sverige för i utlandet verksamma konstnärer
- internationella samverkansprojekt där nämnden med kunskap och bidrag stödjer initiativ från externa strukturer som önskar skapa mer tillfälliga plattformar för internationellt utbyte
- fortgående kunskaps- och nätverksstöd till utvecklingen av områdets internationella kontakter.

Det senaste i raden av internationella program som Konstnärernas nämnden startat gäller musikområdet och är speciellt riktat mot komponister. Det syftar till att skapa, utveckla och fördjupa komponisternas kontakter med utländska institutioner, enskilda professionella företrädare – t.ex. agenter, producenter och kritiker – med kolleger och publik och därigenom bidra till konstnärlig fördjupning och förbättrade arbets- och inkomstmöjligheter. Då omfattningen på medlen är små omfattar programmet hittills endast några delar och de mer resursdrivande formerna av verksamhet har inte tagits med. Under den första projektperioden har inga utökade personalresurser tillsatts inom kansliet. Satsningar har gjorts genom ett utökat anslag till internationellt kulturutbyte och resebidrag och dels genom att erbjuda längre residens utomlands vilket bidrar till en fördjupad kontakt med konstområdet i respektive land.

Konstnärernas nämnden har f.n. inlett samarbetsprojekt med Coastal Jazz and Blues Festival i Vancouver (Canada), House of Songs i Austin, Texas (USA), med Sodobade i Dakar (Senegal), med Ensemble Kwartludium i Gdansk (Polen), Sinfonietta Riga i Riga (Lettland) och med Ensemble

¹⁷ Ur Uppdrags- och måldokument för Konstnärernas nämndens internationella musikprogram, fastställt av Konstnärernas nämndens styrelse 29 maj 2012.

Recherche i Freiburg (Tyskland). Eftersom programmet är nytt har sammanlagt 11 etablerade komponister fått ett vistelsestipendium vardera och verkat som ”testpiloter” under en till två månader för att på plats få en uppfattning om kvaliteten på de verksamheter och platser som prioriterats.

Programmet ska även initiera och stödja arbetsvistelser för utländska konstnärer i Sverige, i första hand i samarbete med institutioner och organisationer av betydelse för landets komponister. Inledningsvis har samarbete inletts med Visby Internationella Tonsättarcentrum. Inom ramen för programmet har internationella samarbetsprojekt genomförts med Umefolk Festivalen, Umeå Open och MADE festivalen.

Som en följd av arbetet med att utveckla internationella residens har också utvecklats ett nationellt residens för i Sverige verksamma komponister vid Studio Acusticum i samverkan med Piteå kommun. Konstnärdsnämnden bidrar med vistelsestipendiet och del av koordineringskostnader. Medel för detta tas från arbetsstipendier inom musiken, och räknas således inte till medlen för internationellt kulturutbyte. Piteå kommun och regionen bidrar med personella, rumsliga och tekniska resurser för att komponisten ska få möjlighet att utveckla och fördjupa sitt konstnärskap.

2.5 Sveriges författarförbund

Grunden för Sveriges Författarförbunds internationella arbete är att främja demokrati och yttrandefrihet. Det huvudsakliga ansvaret för arbetet vilar sedan sommaren 2014 på ett Internationellt råd. I rådet ingår representanter från förbundsstyrelsen, sektionerna (skön-, fack-, barn- och ungdomsförfattare samt översättare) och kansliet. Rådet utser inom sig en ordförande och en sekreterare.

Rådet har i uppgift att arbeta proaktivt och initiera och genomföra evenemang och studieresor för förbundets medlemmar som främjar demokrati och yttrandefrihet, men även ta ställning till förslag på samarbeten och arrangemang som inkommer från bl.a andra organisationer, ambassader och enskilda medlemmar.

Förbundets fyra sektioner genomför i olika omfattning internationella projekt, t ex har barn- och ungdomssektionen nyligen genomfört ett utbyte med Nepal, den skönlitterära sektionen motsvarande utbyte med Irak (studieresor, uppläsningar) och i den facklitterära sektionen pågår ett utbyte med Belarus.

Författarförbundet tar också emot flertalet enskilda internationella besök varje år och i anslutning till dem anordnas ofta medlemsmöten med internationella författarpresentationer, t ex med en grupp poeter från Bangladesh som besökte Sverige under fjolåret.

Därtill har Författarförbundet ett pågående samarbete med det oberoende författarförbundet i Belarus och har nyligen inlett ett samarbete med Authors' Guild i USA.

I samband med att Konstnärdsnämnden inledde arbetet med föreliggande rapport, ombads Sveriges Författarförbund att beskriva befintlig

internationell verksamhet och definiera vad man saknar idag. I korthet anser förbundet att det ska finnas möjligheter att söka både kortare och längre vistelsestipendier, att det ska finnas residens med en väl fungerande struktur både under ansökningsförfarandet och under vistelsen samt att de kollegiala utbytena ska stärkas och att det ska finnas flera mötesplatser för t.ex. fackliga, litterära och språkliga frågor.

3. Omvärldsanalys

3.1 Andra länder: Internationellt utbyte

I de flesta länder genomförs offentligt finansierade insatser för ökad kännedom om den inhemska litteraturen i utlandet. Länder som exempelvis Storbritannien, Frankrike, Italien, Tyskland, Spanien och Kina har genom sina nät av kulturinstitut runt om i världen väl utarbetade strukturer för ett brett kulturdiplomatiskt arbete under utrikespolitiska målsättningar.

I Sverige ligger tyngdpunkten på den internationella kulturverksamheten under kulturdepartementet, en omplacering av uppdraget som gjordes 2006. Denna organisering understryker att det är de kulturpolitiska målen som ska uppnås. I de flesta andra europeiska länder, även nordiska är det utrikesförvaltningen som har ansvaret och tyngdpunkten ligger på att ge en positiv bild av respektive land samt export av den egna kulturen, ofta med hjälp av särskilda organisationer utplacerade på strategiska platser i världen.

Vanligast förekommande bidragsform är översättningsstöd för utländska förlag, för deltagande vid internationella bokmässor, för arrangerande av seminarier samt bidrag till deltagande i olika typer av litterära evenemang utomlands. I bl.a. Finland, Norge, Danmark och Frankrike har databaser skapats med förteckningar över översatt litteratur på det aktuella språket för att utländska förläggare ska kunna få information om vilka titlar som redan finns i översättning.

Omvärldsanalysen nedan har inte ambitionen att vara komplett utan ge exempel på hur man från offentligt håll stödjer internationaliseringen av litteraturer i olika länder.

3.1.1 De nordiska länderna

Nordiska kultur- och samarbetsorganisationerna under Nordiska Ministerrådet och Nordiska Rådet gör insatser på litteraturområdet. Kulturkontakt Nord beviljar medel till samtliga konstområden inklusive litteraturen för nätverkande, residens, mobilitetsstöd och projekt inom

Norden och Baltikum. Nordisk Kulturfond har beviljat medel till flera projekt inom litteratur och media. Det nordiska översättningsstödet inom Konst- och kulturprogrammet administreras av Kulturstyrelsen i Danmark i samarbete med de andra nationella litteraturcentrum som finns i Norden. Programmet Krea Nord, som har haft som mål att främja kulturella och kreativa företag i Norden, tog under 2013-2014 emot ansökningar från aktörer inom bl.a. litteratur, scenkonst och film. I Sverige söks stödet via Kulturrådet. Därutöver finns det nordiska samarbetet inom NordLit¹⁸. Ofta samordnas insatser inom nya språkområden. Exempelvis genomförs en flerårig nordisk satsning i Kina med fokus på litteraturutbyte och översättarverksamhet.

I **Norge** och **Finland** finns särskilda organisationer för internationellt utbyte inom litteraturområdet: NORLA (Norge) och FILI (Finland). 2011 beviljade NORLA stöd till översättning av skön- och facklitteratur sammanlagt 5,4 miljoner norska kronor till 383 titlar. Finska FILI beviljar årligen översättnings- och tryckningsstöd för sammanlagt 510 000 euro till ca 300 titlar.

De nordiska länderna har olika typer av rese-, arbets-, research- och residensstipendier samt provöversättningsstöd för översättare. I Norge går dessutom en del av det statliga inköpsstödet (inköpsordningen) och det kompletterande produktionsstödet till upphovspersonen. Syftet med en sådan ordning är bl.a. att förbättra författarnas ekonomiska villkor och att skapa en nyrekrytering till författaryrket. De norska s.k. branschstöden har alltså även en tydlig konstnärspolitisk dimension.

I **Finland** finns ett stort antal olika stöd inom litteraturområdet. Inga går dock direkt till förlagen, utan större delen av bidragsmedlen även för utgivning av litteratur utgörs av olika typer av stipendier till litterära upphovspersoner. Projektstipendier för litteratur kan sökas för projekt som främjar skönlitteratur och täcker ersättning av arbetskostnader. Det finns också ett residensprogram för översättare av finsk litteratur. Residensvistelsen inkluderar kostnader för resa & boende och stipendium för tre veckors vistelse. Vidare anordnar FILI (Finnish Literature Exchange) fortbildningsseminarier och evenemang i samarbete med bl.a. förlag, ambassader och kulturinstitut, andra litterära informationscentraler, bibliotek och universitet.

Finland genomför en stor och medveten satsning på kulturexport under motsvarigheten till näringsdepartementet inom olika konst- och kulturformer, varav litteraturen utgör en viktig del. Främjande av kulturexport är ett särskilt utvecklingsområde inom den finska regeringens globaliseringsstrategi.¹⁹

Danmark har bl.a. handlingsplan, besöksprogram, residensstöd, internationellt researchprogram och särskild mentorsordning för översättare till danska. Utöver dessa bidragsformer finns bl.a. möjlighet

¹⁸ www.hum.uit.no/nordlit

¹⁹ Powering up Finnish cultural export, Utbildningsministeriet 2008

för danska och utländska författare och institutioner att ansöka om medel för bl.a. kostnader för deltagande vid litteraturfestivaler och utlandslansering. En särskild satsning görs på dansk litteratur i engelsk översättning. Det finns även en särskild stödför till översättarnätverk och arbets- och resebidrag för författare. I Danmark finns strukturen för internationellt litteraturutbyte inom danska Kulturstyrelsen. I Danmark omfattar Kulturstyrelsen ungefär motsvarigheten till både Statens Kulturråd och Konstnärskommittén i Sverige, men även Statens Konstråds och delar av Riksantikvarieämbetets och Kungliga Bibliotekets uppgifter.

Statens Kunstfonds Projektudvalg for Litteratur inom Kulturstyrelsen²⁰ sammanställer regelbundet handlingsplaner för internationella aktiviteter på litteraturområdet som syftar till att främja dansk litteratur utomlands samt genomför även egna aktiviteter på litteraturområdet. Statens Kunstfond²¹ genomför bl.a. särskilda besöksprogram för utländska journalister och förläggare samt administrerar residensstöd till danska författares vistelser utomlands. Det finns också en särskild mentorsordning för översättare till danska. Översättare med kontrakt för översättningsuppdrag kan söka bidrag för mentorsmöten med en kvalificerad översättare. Det finns även möjligheter för utländska förlag, arrangörer och bibliotek att söka ekonomiskt stöd för aktiviteter i samband med marknadsföringen av en dansk bok i översättning. Flera av de nordiska organisationerna arbetar tillsammans i olika projekt. Danska Kunstfonden och norska NORLA har bl.a. arrangerat gemensamma översättarseminarier i Spanien för spanska översättare och spanska lektorer i norska språket. Kunstfonden har även inlett en särskild satsning på dansk litteratur i engelsk översättning, bl.a. tillsammans med ett nybildat nätverk för brittiska översättare av dansk litteratur.

3.1.2 Exempel från övriga Europa

Frankrike: Centre National du Livre (CNL) har prioriterat översatt litteratur genom ökade bidrag till utländska förlag för översättning av fransk litteratur, ökade bidrag till boklådor utomlands som säljer fransk litteratur samt genom att skapa ett nytt residensprogram för unga översättare.

De franska ambassaderna ordnar ofta tillsammans med Institut Français olika former av litterära evenemang för att uppmärksamma den franska litteraturen, exempelvis litteraturfestivalen New French Writing i New York.

Nederländerna: (Nederlands littererenfonds) Bidrag för litterära evenemang i utlandet kan sökas av såväl författare som förlag. Översättningsstöd utgår med 70 procent av den totala kostnaden och för

²⁰ Statens Kunstfonds Projektudvalg for Litteratur och Statens Kunstfonds Legatudvalg ger stöd till olika litteraturändamål.

²¹ Tidigare Statens Konstråd. Ersattes 2013 av Statens Kunstfond.

poesi täcks hela översättningskostnaden av bidraget. Vidare kan stöd ges till bl.a. utställningar och residensprogram. En särskild webbplats för att introducera relativt oupptäckta litterära mästerverk från hela världen finns också.

Tyskland: Kulturstiftung des Bundes stöder innovativa program och projekt med internationell inriktning. Stöd ges till kulturutbyte och landsöverskridande projekt. Deutscher Übersetzerfonds arbetar för att stärka översättarna och den översatta litteraturen och beviljar bl.a. arbetsstipendier, stipendier för residensvistelser i Arles (ATLAS) och Visby samt resebidrag till översättare som översätter till tyska.

Goetheinstitutets arbete är av stor betydelse. Dessutom har flera specifika informationscenter för tysk litteratur skapats i bl.a. New York, Peking och Moskva. De har till uppgift att främja översättning av tysk litteratur och skapa kontakter mellan den tyska och utländska bokbranschen. Ett särskilt översättningsbidrag finns även att söka för utgivning av tysk litteratur på engelska.

3.2 Residensverksamhet i Europa – en översikt

En viktig del av ett internationellt utbytesprogram inom litteraturområdet är residensverksamhet. Residens inom samtliga konstområden har blivit allt vanligare i hela världen. I slutet av 2014 avslutade en särskild arbetsgrupp inom EU sitt arbete med att kartlägga och analysera förekomsten av konstnärsresidens i Europa. EU-kommission har lagt stor vikt vid mobilitet inklusive residens för enskilda konstnärer och mindre kulturorganisationer i kulturplanen 2011-2014. En av de mest intressanta slutsatser som arbetsgruppen drog var att nya former av residens ständigt utvecklas. I sin allra enklaste form kan man säga att ett konstnärsresidens är en stimulerande arbetsmiljö där konstnären vistas under längre eller kortare tid för att få arbetsro, kanske avsluta ett viktigt arbete men också att fördjupa sitt konstnärskap och utvecklas som konstnär. Idag finns flera nya former av residens som ställer de gamla definitionerna på huvudet. Allt från temaarbete av vetenskaplig karaktär till korta ”pop-up”-residens, där platsen och det speciella tillfället är det viktigaste. Gemensamt för alla dessa olika varianter är att de, rätt hanterade, kan betyda mycket både för konstnärerna och för den lokala miljö där de finns.

Detta avsnitt bygger på EU-rapporten Policy Handbook on Artists Residencies som publiceras 2015.

Bakgrund

Konstnärer har i alla tider rest i olika delar av världen för att utveckla sina konstnärskap genom att arbeta i olika miljöer, lära sig nya tekniker och ”gå i lära” hos mästare. Konstnärsresorna till Italien under renässansen är bara ett känt exempel. Bildkonstnärer, författare men även andra konstnär bildade residensliknande grupper, såväl i hemlandet som på andra platser i

världen. De influerades av varandra, främmande kolleger som de träffade på olika platser samt – naturligtvis – den främmande miljön.

Det som skulle kunna kallas en första rörelse för konstnärsresidensen ägde rum i slutet av 1800- och början av 1900-talet. Under dessa perioder slog sig konstnärer ner i lantliga idyller. Konstnärskolonier bildades där man tillsammans under sommaren arbetade, utomhus för det mesta, utvecklades och förverkligade sina konstnärliga idéer. Själva residenset, den slutna enheten där konstnären kunde bo och arbeta i en romantisk anda, ställdes vanligtvis till förfogande av förmögna välgörare.

Senare tiders residens utgick ofta från de tidigare men lade till nya, mycket tidstypiska inslag. I 1960-talets konstnärskollektiv kunde man försöka förverkliga sina allra mest utopiska samhällsdrömmar i konstnärlig form. De fanns även i de större städerna och hade då ofta ett socialt och/eller politiskt syfte.

Under slutet av 1990-talet blev inte bara antalet konstnärsresidens större; mångfalden och bredden ökade också. På många platser fick konstnärskollektiven en nästan institutionell form och började allt mer fungera som katalysatorer inom den lokala konst- och kultursfären.

Under 2000-talet har residens-rörelsen spritt sig över hela världen. Det har blivit billigare och lättare att resa, det har blivit möjligt att snabbt kunna kommunicera via internet och sociala medier; vilket har gynnat spridningen. Idag finns flera olika typer av residens. Det traditionella, ofta knutet till en institution eller ett konstcentrum, har som huvudsyfte att skapa förutsättningar för samverkan, fördjupning och konstnärligt utveckling.

Andra former utvecklas parallellt. Tillfälliga lågbudgetresidens uppstår, nya former av värdskap utvecklas, t.ex. rullande (geografiskt) projekt, interdisciplinära workshops. Olika konstcentra från hela världen har fått kontakt med varandra och organiserade utbyten på global nivå samtidigt som det finns konstnärer som utforskar den egna gatan, staden eller landsbygden. Det finns också ett växande antal residens som vill arbeta nära samhällsutvecklingen i stort. Det kan gälla att utveckla en produkt vid en fabrik likaväl som att delta i planeringen av en stadsdel, ett flygfält eller en fotbollsplan.

Olika residensformer

Som vi ser av ovanstående är begreppet konstnärsresidens idag en smula flytande och oprecist. Det finns ett brett spektrum av verksamheter och engagemang. Den definition som den europeiska arbetsgruppen (OMC) har valt speglar såväl förändringarna som själva essensen i begreppet residens:

”Konstnärsresidens förser konstnärer och andra professionella kreatörer med tid, utrymme och resurser för att kunna arbeta, på egen hand eller tillsammans med andra, med sin verksamhet på

ett sätt som medger ett högre mått av reflektion och fokusering.”²²

Förutom att stå till tjänst med uppehälle, konstnärlig vägledning, produktionsstöd och möjligheter till publik verksamhet, ser residensen gärna att konstnärerna lämnar efter sig någon form av kreativt resultat. Det kan vara ett konstverk, en utställning, projekt, workshop eller samarbetsprojekt.

Residensfenomenet

Det finns en mängd olika skäl till att konstnärer väljer att tillbringa tid vid ett konstnärsresidens. Många kommer direkt från sin utbildning och ser en residensvistelse som ett första steg på väg mot att bli konstnär ”på riktigt”. Andra, mer etablerade konstnärer, väljer ofta residenset som en möjlighet att utvecklas när de kommit en bit in i karriären.

En viktig iakttagelse är att residensverksamhet som sådan knappast alls förekommer inom andra samhällsområden än kultur och i viss mån inom forskning och utbildning. Behovet av att utvecklas, knyta kontakter och att arbeta koncentrerat med ett projekt borde ju vara stort även inom andra områden. En förklaring till detta kan vara att det är svårt att livnära sig på den konstnärliga verksamhet. De har ofta ett annat, ”vanligt” jobb vid sidan om. För att kunna utvecklas som konstnär är det viktigt att åtminstone under en begränsad period kunna arbeta enbart med sin konst. Många av residensen erbjuder någon form av stipendium, förutom själva residensvistelsen, för att kompensera för inkomstbortfall.

Residensvistelsens längd

Tidsperioden under vilken konstnärer tillbringar tid vid ett residens varierar mellan olika konstformer. Bildkonstnärer och författare, som jobbar enskilt, är ofta intresserade av längre residensperioder än de som arbetar med kollektiv konst som dans och teater. Men en allmän tendens är att vistelserna vid residensen generellt sett har blivit kortare på senare år. Från att tidigare ha varierat mellan 6 till 12 månader är det nu vanligare med vistelser på mellan sex veckor och upp till tre månader. Ja, det finns t.o.m. 1-dagsresidens, s.k. pop-ups. Förklaringen är dels ekonomisk, dels beroende på att visumregler i många fall medger max tre månaders vistelse i landet.

Konstnärsresidensens typologi

Konstnärsresidens har i regel en inriktning på en eller flera konstområden eller på specifika temata. Just ”tema-residensen” har ökat i antal under senare år. Det finns en tydlig tendens till att residens kombinerar olika konstområden och ofta även med andra kreativa delar av samhället.

Över hela världen gör idag såväl offentliga som privata intressenter betydande ekonomiska insatser i konstnärsresidens. Ofta har residensen ett gott rykte i konstnärskretsar och stor betydelse för det lokalsamhälle där de finns. De anordnar ofta offentliga arrangemang som på olika sätt

²² Policy Handbook on Artists Residencies, European agenda for culture 2011-2014, November 2014

speglar den verksamhet man ägnar sig åt och många nya residens interagerar även med lokalsamhället. Ett residens av den här typen blir ofta en kulturell och kreativ mötesplats.

Residens som på något vis är knutna till en institution eller en festival drar ofta nytta av att man kan använda utrymme och utrustning för sin verksamhet. Här är kravet på att residenterna ska ställa upp på publika arrangemang och ”ge något tillbaka” större.

Forskningsbaserade residens bedriver något slag av konstnärlig forskning. Det är egentligen inte så märkligt eftersom konst och forskning delvis lever under samma förutsättningar. Dessutom ligger det konstnärliga utvecklingsarbetet (processen) väldigt nära forskningsverksamheten.

Temaresidens kan egentligen handla om vad som helst men det som förenar dem är att syftet med verksamheten ligger s.a.s. bortom den konstnärliga utvecklingen. Konstnärer ska bidra med sin kunskap och sina erfarenheter i arbetet med något samhällstema, t.ex. lokal identitet.

I ett produktionsbaserat residens ligger skapande och förverkligande nära varandra. Att utveckla och praktiskt realisera en idé eller ett projekt är huvudsyftet. Organisationen står för infrastruktur, material och viss kunskap. Ett sådant residens ligger ganska nära ren uppdragsverksamhet men här är det själva processen som är en viktig del av resultatet.

Ett residens kan också vara värd för konstnärer som arbetar inom flera discipliner och flera konstområden. I denna cross over-verksamhet är det utveckling genom samverkan som är det främsta syftet.

Nya arbetsformer

Den europeiska arbetsgruppen har identifierat en rad förändringar när det gäller hur residensen är uppbyggda och hur verksamheten leds. Många av dessa förändringar går tillbaka på de ekonomiska svårigheter som många europeiska länder har gått igenom. Andra handlar om verksamheten i relation till olika samhällsförändringar. En av de tydligaste förändringarna är att kretsen av intressenter har breddats, vilket har medfört en mer pluralistisk profil när det gäller residensens finansiering och ledning. Man kan tala om en ny samarbetsmodell: Partnerskap.

De nya modellerna ger när de fungerar väl fördelar för alla inblandade. Ofta är alla med och finansierar och det finns ett omfattande utbyte av kunskap, idéer och erfarenhet mellan de olika parterna.

När arbetsgruppen försökt utröna orsakerna till dessa nya residensmodeller (partnership), har man kunnat identifiera en rad kulturella, ekonomiska och sociala faktorer som styr utvecklingen.

- Den kreativa processen har förändrats och bygger i hög grad på samverkan och partnerskap. Residensen kan ge möjligheter för olika intressenter att mötas och utvecklas.
- Barriärerna mellan olika konstformer och uttrycksformer håller på att försvinna. I allt högre grad vill konstnärer lära av varandra

genom att samarbeta. Residensen utgör en ”neutral” plats för sådan samverkan.

- Att dela på kostnader och resurser är en viktig och många gånger nödvändig åtgärd inom så gott som allt fritt skapande. De kompromisser man som konstnär kanske får göra i dessa sammanhang uppvägs av ekonomiska och andra fördelar.
- Kommunikation och ny teknik underlättar tillkomsten av nya nätverk och det har blivit lättare att hitta likasinnade inom olika konstområden och verksamhetsfält.
- Man kan lära från andra samhällssektorer. Eftersom många barriärer nu håller på att rivas inom konsten, blir verksamheten allt mera öppen för influenser utifrån; från andra kulturer, andra konstområden och från andra samhällsområden. Det gör att t.ex. konstnärer och forskare kan arbeta tillsammans i residensform. Den här typen av residens växer snabbt.
- Konstens samhällsnytta – generellt sett – har varit känd sedan länge och allt flera offentliga och privata samhällsaktörer investerar i konst och kultur. Residens som har en långsiktig, samhällsutvecklande inriktning har därför blivit intressanta.
- Många länder och regioner i Europa satsar på kultur som en möjlighet att profilera sig utåt, bl.a. när det gäller att rekrytera professionell arbetskraft. Residens kan vara ett sätt att understryka detta.

3.3 Residensprogram och andra stöd i några europeiska länder för litterära upphovspersoner²³

I vissa länder ingår särskilda residensprogram i de övergripande insatserna för antingen litteraturområdet som särskilt konstområde eller som en del av insatserna för internationellt utbyte inom kulturområdet generellt. (se ovan).

Olika typer av residens är vanligt förekommande i många länder och i flera länder finns utbyte för översättare och författare samt bidrag/stipendier för att stödja verksamhet vid litteraturinstitut och författarhus. En del sk. litteraturhus omfattar även residensverksamhet. I vissa länder finns också bidrag till kommuner, föreningar och andra sammanslutningar för residensprogram.

Norge. Litteraturhuset i Oslo öppnade 2007 och drivs av den icke-kommersiella stiftelsen Litteraturhuset, som tidigare var en del av Institutionen Fritt Ord. Huset har en bred programverksamhet och 2010 arrangerades cirka 1 400 evenemang med ca 250 000 besök per år varav många aktiviteter för barn och unga. Mer än hälften av förskolorna i Oslo har tagit del av verksamheten. Det finns bokhandel, scener och rum för

²³ Informationen bygger på en enkät genomförd av Statens kulturråd 2014, dels på redovisning i Litteraturutredningen.

samtal och debatt samt en restaurang. Byggnaden rymmer även residensverksamhet för utländska skribenter och norska skribenter kan hyra skrivbordsplats i huset.

Danmark. Litteraturhuset i Köpenhamn öppnade 2005. Verksamheten har litteraturen i centrum, men inriktningen är tvärkonstnärlig och innefattar även musik, film och bild och form. Såväl danska som utländska konstnärer bjuds in. Godsbanen i Århus öppnade 2012 och är ett centrum för skapande konst där ett litteraturcentrum ingår med gästbostäder och programverksamhet. www.litteraturen.nu och www.godsbanen.dk

I **Estland**, **Lettland** och på Rhodos, **Grekland** har skapats center med Östersjöns Författar- och Översättarcentrum som förebild.

England: I England finns inget storskaligt internationellt residensprogram. Det finns ett antal mindre och korta residens. t ex vid Free Word Center och vid the British Centre for Literary Translation.

Arts Council England ger stöd till infrastruktur och driver tillsammans med British Council ”Konstnärers Internationella Utvecklingsfond” som kan ge upp till £5000 för internationellt kulturutbyte för publicister, författare och översättare.

Art Council England bidrar också till organisationer som Writers Centre Norwich, Southbank Centre och British Centre for Literary Translation. Syftet är att erbjuda goda arbetsförhållanden för författare och översättare, främst genom stipendier och möjligheter till residensvistelse.

Free Word Centre i London är ett internationellt center för litteratur, läsning och det fria ordet. Där finns bl.a. ett betydelsefullt Translator in Residence-program och man arrangerar en mängd aktiviteter, bl.a. olika typer av litterära evenemang. I huset samlas litteratur- och läsfrämjande organisationer som Apples & Snakes, Arvon Foundation, Booktrust, English PEN, Index on Censorship, Literary Consultancy, Reading Agency, Article 19 och Dalkey Archive. Alla tar emot bidrag från Arts Council England. De olika organisationerna samarbetar och organiserar t.ex. evenemang, seminarier och debatter. Visiting Arts är sedan 2001 en självständig organisation (tidigare en avdelning inom British Council) vars syfte är att stärka internationella relationer på kulturområdet. De finansierar och projektleder ett stort antal projekt och residens i Storbritannien och utomlands inklusive residensverksamhet inom alla konstarter. Residensen är ofta projektbaserade och i nära samverkan med lokalsamhället. <http://www.visitingarts.org.uk/home>

Wales: Wales Literature Exchange har tidvis residens i Aberystwyth och Ty Newydd: National Writers' Centre verkar inte ha internationellt kulturutbyte, men har kurser och seminarier för olika genrer. I januari 2014 genomfördes ett residens för sex översättare och 2015 ges ett residens för en tjeckisk författare. Det finns ett årligt program för stöd, vars innehåll och omfattning är helt beroende av vilka fondmedel man kan få fram.

Schweiz: Swiss arts council Pro Helvetia driver residens för schweiziska författare/konstnärer utomlands i de länder där Pro Helvetia har kontor (Sydafrika, Indien, Shanghai och Egypten). Pro Helvetia arbetar på uppdrag av the Swiss Confederation för att stödja konstnärligt skapande i Schweiz, medverka till kulturellt utbyte inom landet, främja spridningen av schweizisk kultur utomlands och stödja kulturellt utbyte. Stiftelsen är oberoende och beslutar självständigt om vad som ska stödjas.

I Schweiz finns ett översättarhus i Looren, www.Looren.net vilket är mycket välkänt och översättare från och till alla språk är välkomna hit.

TRADUKI är ett europeiskt nätverk för litteratur och böcker och omfattar deltagare från Albanien, Österrike, Bosnien Herzegovina, Bulgarien, Kroatien, Tyskland, Kosovo, Liechtenstein, Makedonien, Montenegro, Rumänien, Serbien, Slovenien och Schweiz. Utbytet mellan deltagarna sker genom översättningsprogram för skönlitteratur (både böcker för vuxna och för barn och unga). Programmet har ett särskilt fokus på översättare, vars arbete är viktigt som kulturförmedlare. Regelbundna möten för författare, översättare, bokutgivare, bibliotekarier, kritiker och forskare stärker utbytet av information och stärker samarbetet.

Belgien: Här finns ett residensprogram för författare och översättare.

Varje månad tar the Flemish Literature Fund (FLF) emot två översättare från flamländska till ett annat språk i fondens översättarhus i Antwerpen. (<http://buitenland.vfl.be/en/content/132/translators-house.html>).

Författarens residens (flamländska författare i hela världen och utländska författare i Flandern och Bryssel) är också organisationens ansvar. Här samarbetar man med Passa Porta: <http://writersinresidence.passaporta.be/> i huvudsak med utbytesprogram. Residenset erbjuder författaren boende och ett månatligt eller veckobaserat stipendium. I utbyte görs samma sak för deras författare när dessa kommer till Bryssel. De flesta residens man arbetar tillsammans med är, liksom det egna residenset i Bryssel, enbart till för författare. Det finns ytterligare ett residensprogram för alla slags konstnärer som hanteras av kulturmyndigheten: (http://writersinresidence.passaporta.be/index.php?q=residences/en/flemish_authors_abroad/17/language/en).

Det europeiska universitetet i Seneffe erbjuder boende för litterära översättare från hela världen under 15-45 dagar. Det renoverade slottet ligger 30 minuter utanför Bryssel och har en stor park, 18 bekväma rum, bibliotek, datorrum, tv-rum och stor matsal. Centret stöder först och främst översättare som jobbar till eller från de belgiska språken. De boende får gratis kost och logi och gästhemmet är öppet under sommaren och de stora helgerna. www.users.skynet.be/sky80640

I **Frankrike** finns flera viktiga residens för författare och översättare. Ett av de mest betydande är Collège international des traducteurs littéraires i Arles. Varje år organiseras där ett betydelsefullt översättarcentrum med ca 300 deltagare. Residenset drivs av organisationen Association Assises de

la traduction littéraire en Arles (ATLAS). Översättare från hela världen som översätter till eller från franska kan söka residensvistelse i Arles. Ytterligare framstående residens för översättare och författare är Villa Gillet i Lyon, La Maison des écrivains étrangers et de traducteurs de Saint-Nazaire (MEET) samt La Maison Antoine-Vitez i Montpellier som erbjuder översättare från hela världen vistelsestipendium.

I **Tyskland** utgör litteraturhusen en betydelsefull del i det litterära livet. Flera av litteraturhusen har även egen förlagsverksamhet. Literarisches Colloquium, Berlin, <http://www.lcb.de/home/> har länge varit en viktig institution för den tyska litterära scenen. Institutionen grundades 1963 och arrangerar litterära evenemang samt beviljar stipendier till författare och översättare. Utöver detta ordnas workshops och sommarkurser där översättare och författare får möjlighet till fortbildning. Översättandet är i fokus.

Literaturhaus München är Tysklands största litteraturhus och utgör även informationscenter för den tyska bokbranschen och inrymmer Tyska Bokarkivet, ett bibliotek och arkiv om förlagsverksamhet och böcker. År 2001 startades i München ett samordningskansli och en gemensam webbplats för ett flertal av de tyska litteraturhusen. De koordinerar även författarturnéer och evenemang.

I Freistadt Bayern finns ett författarresidens som varje år bjuder in sex konstnärer/upphovspersoner från Tyskland och lika många från ett annat europeiskt land. De får arbeta enskilt eller tillsammans under 11 månader med alla kostnader betalda och får dessutom en månadslön.

De tyska litteraturhusen har i hög grad inspirerat till initiativ med litteraturhus i de nordiska länderna.

3.4 Två residens för litterära upphovspersoner i USA

Två av de största residensen i USA finns vid universiteten i Columbia och Iowa och två av de allra första bildades i New York State alldeles i början av 1900-talet. Det allmänna intrycket är att det vimlar av residens av olika slag, både i och kring storstäderna och i näst intill orörd vildmark. Men samtidigt bör det med eftertryck slås fast att antal och storlek knappast har någon större betydelse. Precis som i Europa är varje residens unikt och har sin egen profil. Vad som möjligen utmärker residensen i USA är att många av dem har en – i europeiska ögon – säregen finansieringsprofil, där t.ex. både Amazon.com och det amerikanska utrikesdepartementet finns på sponsorlistan.

Nedan beskrivs mer ingående två residens som representerar två tydliga exempel på hur residens organiseras i USA.

3.4.1 OMI Center

Det började med ett residens i samband med en skulpturpark och fortsatte så småningom med både musik och dans. Mitt i denna mångfald finns också the Ledig House – ett mindre residens för författare och översättare som ligger ett par-tre timmars bilfärd norr om New York. Det ligger i Hudson River Valley med Catskills Mountains i fondon och med goda tågförbindelser till New York City. Verksamheten finns utspridd på en stor yta i ett idylliskt landskap. En stor lada har byggts om till studios för bildkonstnärer – där finns också utrymme för koreografen och dansarna. Runt omkring ligger ett antal äldre och nyare hus där gästerna bor under residensstiden.

Föreläggare, redaktörer och andra branschföreträdare kommer regelbundet från New York för föreläsningar och diskussioner, men det väsentliga är att OMI Center är ett ställe där man skriver. Ibland åker dock residenterna till New York för att ha läsningar i någon bokhandel eller annan lämplig plats.

Residenset huserar ett tiotal författare, varav 2-3 kommer från USA och resten från andra länder, spridda över världen. Under höstterminen 2014 gästade författare från bl.a. Italien, Katalonien, Portugal, Indien, Mexiko, Australien och Schweiz residenset. De flesta stannar en månad. Ungefär hälften av deltagarna varje termin rekryteras genom ett öppet ansökningsförfarande. Alla som känner sig någorlunda etablerade som författare kan ansöka. I slutet av november 2014 gick ansökningstiden ut för nästa år och man fick sammanlagt 273 ansökningar för de två terminerna 2015. De som senare väljs ut har alla kostnader på plats täckta av centret. Ibland går man också in och bekostar resor, men det vanliga är att residenterna söker resebidrag/-stipendier i hemlandet.

Här, liksom på andra håll i USA, beklagar man att det inte kommer några ansökningar från Sverige. Däremot har man ganska bra kontakter med Danmark, Finland och Norge. Danska Kulturstyrelsen återfinns bland sponsorerna och med belgiska residenset Het Beschijft har man ett etablerat utbyte.

På OMI Center tas gästerna om hand på allra bästa sätt, om man får tro värdarna (men också tidigare residerter som gärna intygar). De som är gäster här har en ganska bekväm och lyxig tillvaro. Lokala kockar kommer från New York och andra platser för att laga ”fantastiska middagar” och – som sagt - the Big Apple är inom räckhåll. Residenterna har möjlighet att vara borta från centret tre dagar under en residensperiod, men det är faktiskt ganska få som utnyttjar den möjligheten.

Det är stor spridning på författarna när det gäller bakgrund, ålder och erfarenhet. Senast var spännvidden i ålder från 22 till 69. Den vanligaste typen av resident är en författare som har kommit en bit in i karriären, men blandningen gör att alla får ut något nytt av vistelsen, något som berikar författandet och den fortsatta karriären. Mentorskap och samarbeten, kan utvecklas – något som ibland kan hålla ”livet ut”. Författare som bjuds in

till residenset har också stora möjligheter att knyta kontakter på affärsmässig grund, skriva kontrakt, köpa/sälja rättigheter. Ibland har det t o m hänt att ”rätt” översättare varit här samtidigt, vilket har underlättat hela processen från färdig bok på originalspråk till utgivning i engelsk översättning.

I ansökningarna ingår arbetsprover på respektive hemlandsspråk. Dessa översätts och värderas av erfarna översättare. Författarna ska också beskriva vad de vill arbeta med under tiden vid residenset. Trots att det finns flera andra konstformer representerade vid centret arbetar man inte interdisciplinärt annat än i undantagsfall.

Finansieringen av centret kommer från flera håll. Dels hyr man ut en fastighet i NYC till marknadspris. Vinsten från fastigheten utgör ca 20 procent av finansieringen över ett år, ytterligare 20 procent kommer från fonder, lika mycket i form av bidrag och stipendier samt i form av individuella donationer. Bland sponsorerna finns Amazon, en rad privata organisationer samt National Endowment for the Arts (NEA).

Personalen uppgår till 15-17 personer som mest under terminerna. 3-4 personer jobbar heltid med författarna. Man har valt att inte tillåta familjer att följa med – annat än i undantagsfall, och då har dessa bott i ”byn” och inte på residenset. Det är viktigt att författarna får lämna vardagen hemma.

Det är ett noggrant pusslande som ligger bakom de olika grupper av författare som finns på centret samtidigt under en termin: Kön, ålder, genrer, hemland, språk etc. I undantagsfall tar man hit två författare som samarbetar i ett gemensamt projekt, men det kan vara svårt eftersom de måste bedömas var och en för sig.

Varje år i november arrangeras en särskild workshop då ett antal översättare bjuds in och får träffa de författare som de just då håller på att översätta. Det ger översättarna en unik möjlighet att diskutera språkspecifika frågor direkt med författarna på plats – något som annars är ganska sällsynt. OMI understryker vikten av översättandet som kulturell brobyggare, inte minst strävar man efter att öka andelen översatt litteratur i det amerikanska utbudet. Alla litterära genrer kan komma ifråga under dessa workshops: poesi, drama, skön- och facklitteratur – till och med filmmanus. Centret står för alla kostnader för översättare och författare.

3.4.2 International Writers Program, Iowa

University of Iowa ligger i Iowa City, ungefär 3 timmars bilfärd från Chicago, rakt västerut. Landskapet runt omkring skvallrar om jordbruksbygd men staden med sina 70 000 invånare är en industri- och universitetsstad. Här finns ett av USA:s största författarresidens som har en lång historia med rötter i 1920-talets writers workshops. Sedan slutet av 1960-talet har International Writers Program (IWP) varit en del av universitetet.

Man ser sig själva som ett amerikanskt centrum för världslitteraturen med väletablerade författare som gäster. Möjligheter att presentera intressanta författarskap från hela världen för studenter och allmänhet och samtidigt skapa förutsättningar för amerikanska författare att bli introducerade i andra delar av världen. Sedan 1967 har mer än 1 400 författare från mer än 140 länder varit residerande vid IWP.

Trots att man har en mycket omfattande och bred verksamhet, är det ändå det internationella höstresidenset mellan augusti och november varje år som är det viktigaste. Bland residenterna finns såväl väletablerade författare med en lång rad böcker bakom sig som de som är i början av sina respektive karriärer; poeter, dramatiker, skönlitterära författare och fackförfattare. Minimikravet för att få komma till programmet är att man gett ut en bok och att man kan prata och förstå engelska hjälpligt för att kunna ha utbyte av vistelsen. Ungefär hälften av deltagarna i residenset varje termin utses under medverkan av det amerikanska utrikesdepartementet. I de flesta fall handlar det om att de amerikanska ambassaderna föreslår lämpliga kandidater från respektive land som man sedan diskuterar med ledningen för IWP. Programmet har inte haft några svenska deltagare sedan mitten av 1980-talet.

Programmet erbjuder författarna tid för att fokusera på sitt litterära arbete. De får också en introduktion i amerikanskt socialt och kulturellt liv och ges en unik möjlighet att uppleva amerikanskt campusliv

University of Iowa är USA:s främsta centrum för ”creative writing”. Diskussioner med och föreläsningar av välkända författare som gästar universitetet ger residenterna en mycket god inblick i amerikansk litteratur. Alla gäster ges också möjlighet att presentera sitt arbete offentligt inför publik i form av uppläsningar. En rad andra litterära och kulturella aktiviteter erbjuds inom residensprogrammet – som är helt frivilliga att delta i. De som gästar IWP får använda sin tid som de vill och på det sätt som bäst gagnar det litterära skapandet.

Under residensterminen 2014 deltog ett 30-tal författare från Saudi-Arabien, Indien, Malaysia, Taiwan, Kina, Grekland, Argentina, Australien, Sydkorea, Israel, Syrien, Ghana, Nya Zeeland, Litauen, Island, Afghanistan, Irak, Sydafrika, Burma, Kuba, Rumänien, Sudan, Colombia, Egypten, Hongkong, Venezuela, Nederländerna, Tyskland och Singapore.

Programmet arrangerar även en rad öppna aktiviteter som Summer Writers Festival och Summer Writing Camp för ungdomar, där man syftar till att bygga kulturella och sociala broar med hjälp av litteraturen. Man har t.ex. haft särskilda satsningar på deltagare från Ryssland och arabiska länder. Staden Iowa har av Unesco utnämnts till ”the city of writing” och hela universitetet har en stark internationell inriktning – med särskilt många elever från Kina.

Universitetet betalar ca 1,5 miljoner dollar varje år för IWP. Resten av intäkterna kommer från olika organisationer och privata sponsorer. Ledningen för IWP betonar i sammanhanget att det är viktigt att

amerikanska författare kommer ut i världen och hänvisar till sitt nära samarbete med State Department. Universitet och programmet har betytt mycket när det gäller inflytande över hur de officiella myndigheterna resonerar kring kulturens betydelse i internationella relationer.

Det amerikanska utrikesdepartementet är en aktiv part både när det gäller finansiering och urval av residerter vilket kan låta märkligt i våra öron.

Men det är knappast mera kontroversiellt än det svenska

Utrikesdepartementets arbete genom Svenska institutet. USA har dessutom en lång historia av det som idag kallas kulturell diplomati, ”soft-power” och la t.ex. ned stora resurser på att sprida högklassig amerikansk kultur i Europa efter andra världskriget.

Från universitetets sida är man mycket noga med att understryka att man inte går politikens ärenden utan uppmuntrar tvärtom kritiska synpunkter på USA:s agerande i olika frågor. Men det gör ju inget om kritiken är väl underbyggd. Och det kanske vi kan bidra till, säger man.

3.4.3 Slutsatser

OMI Arts Center och International Writers Program i Iowa City är två – diametralt olika - exempel av flera hundra litterära residens i USA. Trots olikheterna är det inte svårt att se de gemensamma dragen i organisation och verksamhet. Författarnas och översättarnas arbete sätts i fokus på ett mycket tydligt sätt. De som antas till residensterminerna kan ägna all tid åt skapande arbete och de andra aktiviteter som erbjuds är frivilliga.

Samtidigt görs det tydligt att man förväntar sig någon form av framträdanden av gästerna. Det kan vara en uppläsning, ett kortare föredrag eller som deltagare i en debatt. Båda residensen har goda tillgångar till annan konstnärlig verksamhet; OMI som en integrerad del av verksamheten, IWP genom samarbete med andra institutioner vid universitetet samt olika kulturorganisationer.

Deltagarna vid båda residensen erbjuds möjligheter till längre eller kortare resor inom USA under vistelsen. Det är viktigt att se olika delar av landet och få en inblick i såväl vardagsliv som konst och kultur. Gästerna erbjuds i båda fallen en professionell och stimulerande miljö och på såväl OMI som i Iowa talade man mycket om de sociala kontakter som en residensvistelse kan skapa, något som kan vara givande för det litterära arbetet men som – kanske framför allt – kan innebära livslång kollegial vänskap. På båda håll försöker man följa upp sina f.d. residerter för att se hur konstnärskapen utvecklas. Många kommer tillbaka för en kortare eller längre sejour.

Båda residensen skapar möjligheter för sina gäster att träffa företrädare för den amerikanska bokbranschen. Tanken är att nyttiga litterära kontakter ska kunna knytas; ibland sker detta på ett mycket lyckosamt sätt för den enskilde författaren och han eller hon kan åka hem med ett kontrakt på fickan. Det är viktigt att understryka att residensen själva inte är drivande i denna process; de skapar förutsättningarna.

4. Residens och några andra stöd för litterära upphovspersoner i Sverige

4.1 Region Gotland: Baltic Centre for Writers and Translators

Östersjöns författar- och översättarcentrum i Visby är och har varit det enda residenscentret i Sverige för litterära upphovspersoner. Centret var ett konstnärsdrivet initiativ vilket fortfarande märks enligt ledningen för centret. Det är fortfarande författarna och översättarna som genom sitt inflytande i hög grad styr verksamheten. Verksamheten har varit en förebild för liknande residens på olika håll i världen. Centret och dess residensverksamhet är viktigt ur såväl ett regionalt, nationellt som ett globalt perspektiv. Därför behandlas Baltic Centre for Writers and Translators (BCWT) förhållandevis utförligt i föreliggande rapport.

Tillkomsten av centret är i allra högsta grad förknippad med en kryssning i Östersjön som gjordes 1992 och då författare, översättare, förläggare och andra aktörer inom litteraturområdet besökte ett tiotal städer i bl.a. Sverige, Tyskland, Polen och de baltiska länderna för att manifesteras ett utökat samarbete mellan författare och översättare i länderna runt Östersjön. Det var då man under författarkryssningen 1992 kom till Visby som man hittade den plats där ett centrum som på ett mera permanent sätt befäste resans syfte kunde inrättas och bli en mötesplats för författare och översättare från hela Östersjöregionen. The Baltic Centre for Writers and Translators (BCWT) har nu fungerat i mer än 20 år. I Visby inrättades 1999 sedan parallella verksamheter som även omfattar residensverksamhet för tonsättare och för bildkonstområdet med Visby Internationella Tonsättarcentrum (Visby International Centre for Composers) och Baltic Art Center (BAC).

Någon utvärdering som omfattar hela denna period som BCWT:s verksamhet har funnits har inte genomförts. Johan Öberg, som gjorde en utvärdering av verksamheten under det första decenniet 1993-2003, beskriver bl.a. centret som *"en arbets- och mötesplats för professionella yrkesutövare inom litteraturområdet och en viktig internationell litterär mötesplats."*

Centret drivs utan vinstkrav av en stiftelse vars medlemmar bl.a. är Sveriges Författarförbund och Region Gotland. BCWT har alltsedan starten haft stöd från Gotlands kommun/Region Gotland och från staten. Sedan 1996 har man också haft projektstöd från EU.

Centret hade under den första tioårsperioden ca 3000 gästnätter per år. Man erbjuder professionella författare och översättare en månads vistelse – med alla omkostnader betalda – vid centret. Det är verksamhetsledningen vid BCWT som bedömer ansökningar och beslutar vilka som kommer ifråga som gäster.

Dessutom arrangerar och/eller medverkar centret vid seminarier, workshops och festivaler. Centret vänder sig i första hand till professionellt verksamma författare och översättare inom all litteratur men även forskare, journalister och konstkritiker har möjlighet att komma hit.

Johan Öberg kunde i sin utvärdering av den första tioårsperioden konstatera att de flesta av gästerna var från Sverige (28 procent), därefter följde Finland (11), Ryssland (9), Litauen (8), Lettland (7) och Tyskland (7). Ser man till besökare från länder utanför Östersjöregionen fanns författare och översättare från bl.a. Grekland, Rumänien, Storbritannien och Frankrike. Gästerna stannade i regel 3-4 veckor. Antalet kvinnliga besökare var under den aktuella perioden centret i högre grad än antalet manliga.

I anslutning till utvärderingen gjordes en enkätundersökning bland drygt 450 gäster vid centret. Statistiken som sedan sammanställdes byggde på svar från 182 av dessa. Den visar att närmare 60 procent av gästerna under den aktuella perioden var skönlitterära författare (prosa) och översättare (35 resp. 24 procent). Bland övriga kategorier fanns bl.a. poeter, essäförfattare och barnboksförfattare. De allra flesta uppgav att de framför satte värde på möjligheterna till koncentrerat arbete och möjligheten att träffa kolleger och knyta kontakter.

I analysen av enkäten pekar Johan Öberg bl.a. på det faktum att det är betydligt färre ”översättningsaktiviteter” än ”författarakтивiteter”. Det avspeglas också i det faktum att centret redan från början fick lägga ner betydligt mer arbete på att locka översättare än författare. Centret har under hela sin existens särskilt betonat vikten av att översättare finns starkt representerade bland gästerna. Ungefär hälften av dem som gästade Visby-centret finansierade resa och vistelse själva. De som svarat på enkäten ger BCWT höga betyg när det gäller vistelse och arbete. Medelbetyget ligger på 4,5 av 5 p.

Ekonomi

BCWT har sedan starten 1993 fått 1,5 mkr från Kulturrådet och får från regionen 400 tkr för 2014. Statens stöd har under de senaste åren varit oförändrat medan regionens insatser har indexuppräknats t.o.m. 2013 då stödet var 430 tkr. 2014 fick BCWT 400 tkr av regionen.

BCWT har också fått EU-stöd från Struktur- och Kulturprogrammen för stipendier, resor och som mötesplats mellan öst och väst. 2014 samarbetar BCWT med SIDA och Svenska institutet och får projektmedel för det.

Verksamhet

Ca 200 författare och översättare kommer till centret varje år och det gäller att skapa så goda förutsättningar som möjligt för var och en av dem. BCWT hjälper till med att ordna möten, studiebesök och resor. ”Utbytet är en form av lokal globalisering”, som en av gästerna uttryckte det. ”Världen kommer hit”.

Förutom traditionell residensverksamhet har Visby-centret haft samarbetsprojekt med bl.a. Svenska Institutet och SIDA. 10 författare och

5 översättare från Vitryssland besökte genom SIDA:s försorg centret under 2014. För många var det första gången de var utanför hemlandet. Svenska Institutet har genom sitt avtal med SIDA ett motsvarande projekt med författare från Serbien där demokrati och yttrandefrihet är ett genomgående tema.

Under arbetet med föreliggande rapport har referenser till BCWT gjorts i alla möjliga sammanhang. Det är tveklöst så, att centret tjänar som en förebild, ett ideal för den här typen av residensverksamhet. En av de intervjuade författarna som varit gäst vid BCWT flera gånger, säger att han trivs här framför allt därför att man till fullo förstår vad författaren behöver. Det är bra balans mellan internationellt umgänge och ro för skrivande. Lena Pasternak, som är verksamhetsledare vid centret, säger att *”centrets grundtema är tillit och respekt till yrkesmänniskor. Och sådant går inte att mäta, det är den långsiktiga effekten som räknas”*.

Avtal med regionen

När Region Gotland reviderade sin regionala kulturplan 2013 ville kulturnämnden att BWCT tillsammans med tonsättarcentret och BAC i högre grad än tidigare skulle bli en del av den regionala verksamheten. Man föreslog bl.a. att centren skulle skriva avtal med regionen där de som motprestation till det regionala verksamhetsstödet skulle bidra till regional utveckling genom ökad synlighet gentemot invånarna på ön och genom mer samarbete med varandra och andra kulturaktörer. Samarbetet skulle, enligt det avtalsförslag som presenterades, kunna omfatta administrativa tjänster, upphandling och bokningar men också gemensam projektverksamhet och en gemensam residensbyggnad.

Enligt uppgifter från BWCT i februari 2015 är något avtal med regionen enligt ovan inte längre aktuellt utan man har kommit överens om andra samarbetsformer som båda parter uppges vara nöjda med.

4.2 Litteraturprogram i Västra Götaland

Efter ett omfattande utredningsarbete har regionfullmäktige i Västra Götaland under hösten 2014 fattat beslut om en ny stor ekonomisk satsning inom litteraturområdet. Den omfattar insatser för bl.a. fristadsförfattare, nya stödformer inklusive en essäfond och ett residensprogram. Bland kulturtjänstemän och politiker har litteraturområdet diskuterats intensivt under de senaste åren, bl.a. i ljuset av den statliga Litteraturutredningens arbete. Litteraturen har förts fram i den regionala kulturplanen där politikerna bl.a. ville väva samman fristadsrörelsen med satsningen på ett residensprogram och betonat vikten av att regionen kan skapa en profil inom litteraturområdet. En alltför liten del av den regionala kulturbudgeten har hittills gått dit. Andra menar att Västra Götaland i allmänhet och Göteborg i synnerhet idag har en stark position på litteraturens område. Bland annat finns här den kanske mest

framgångsrika författarutbildningen i landet.²⁴ Parallellt med satsningarna på residens inom litteraturområdet så utökar regionen residensverksamhet inom konstområdena bild- och form, dans och troligtvis även musik.

I två utredningar²⁵ har regionen kartlagt förutsättningarna för ett litterärt residensprogram i Västra Götaland.²⁶ Dessutom har en diskussion om ett Litteraturens hus i Göteborg pågått parallellt.²⁷ En central fråga för regionens insatser har varit den fysiska platsen för residensprogrammets tillkomst. Johan Öberg skriver i sin utredning från 2013 bl.a. ”En särskild aspekt, ja ett problem vid tillkomst och implementering av ett program av den föreslagna typen i vår region är den eventuella motsättningen som kan ligga i behovet av koncentration å ena sidan, av kritisk massa och samling av verksamhet på en plats, och behovet av förankring i hela regionen å den andra.”²⁸

I det förslag som politikerna har tagit ställning till under hösten har man utgått från det senare alternativet. I Carl Forsbergs utredning, som i allt väsentligt byggde på Johan Öbergs slutsatser, anses ett regionalt ”satellitesystem” som det bästa alternativet med basen i Strömstad och ett antal mindre städer och orter i regionen som ”satelliter”.

I beslutet får Strömstad i uppdrag att bygga upp och etablera ett författar- och översättarresidens med mindre satelliter (Alingsås, Partille och Åmål). ”Residensen ska samverka med och i möjligaste mån involvera eventuella fristadskommuner i den litterära infrastrukturen samt skapa möjligheter för de gästande nationella och internationella författarna, översättarna och konstnärerna att delta i det lokala kulturlivet.” I diskussionen kring det nya programmet i Västra Götaland har man använt sig av BCWT i Visby som både förebild och relief. Man har bl.a. tagit fasta på platsens betydelse för de författare och översättare som i framtiden kommer att vara residensets gäster: Lugn och avskildhet men ändå med en både inspirerande och bekväm ”lagom urban” stadsmiljö inom räckhåll. Storstaden Göteborg är möjlig att enkelt nå från såväl centrum som var och en av satelliterna. När Visby-centret blickar mot Baltikum, ser Västra Götaland ett framtida samarbete med flera nordiska länder, i första hand Norge och Danmark, som en inspirerande möjlighet. Carl Forsberg menar att det skulle gå att bygga vidare på redan existerande nätverk. Idag samarbetar t.ex. Författarcentrum Väst med Nordens Hus i Reykjavik, Newcastle och italienska Ferrara inom ramen för ett EU-projekt. Sådana

²⁴ Intervjuer med Eira Högforsen, kulturkansliet Västra Götalandsregionen, och utredaren Carl Forsberg (se nedan)

²⁵ ”Etablera författar- och översättarresidens i Västra Götaland.

Tjänsteutlåtande 2014-08-22, Kultursekretariatet Västra Götalandsregionen.

²⁶ ”Ett litteraturens hus i Västra Götaland. En genomgång av förutsättningar och struktur för ett litterärt residensprogram”. Johan Öberg, augusti 2013. ”Deras åker och äng var havet”. Ett litterärt residensprogram i Västra Götaland. Carl Forsberg, maj 2014.

²⁷ Bl.a. ”Litteraturens hus; plats för författare, rum för läsare”. Ingrid Elam, december 2011

²⁸ Öberg 2013 s 17

samarbeten kan stärka programmets nationella profil, residenset är inte en angelägenhet enbart för regionen.

Utredningarna utgår från att staten ska kunna ge både etableringsstöd och driftsstöd till den här formen av litterära residens. I Forsbergs förslag till finansiering beräknas regionens insatser till 1,2 miljoner kr per år under tre års tid ”till att starta ett residensprogram för författare och översättare.” Andra tänkbara finansiärer är, enligt utredaren, EU och Kulturkontakt Nord samt – när det gäller projektstöd – Nordisk kulturfond.

Beslut som politikerna i Västra Götaland fattat innebär att Strömstad blir ”huvudman” för verksamheten och Alingsås, Partille/Jonsered och Åmål satelliter. Det blir en fullskalig verksamhet på samtliga fyra platser. Anledningen till att Strömstad blev centrum i organisationen var att man där från början visade mycket stort intresse från kommunen, var beredda att lägga in pengar och dessutom har den infrastruktur som behövs. Satelliterna har olika profil: Alingsås riktar sig mot barn och ungdom, Partille/Jonsered får anknytning till forskningsverksamhet (humaniora), poesi och facklitteratur, Åmål prioriterar nordisk litteratur.

Tanken är att man både ska kunna bjuda in författare men också ha ett ansökningssystem där en särskild kommitté beslutar.

Parallellt med den fysiska planeringen av verksamheten diskuteras organisationsform. I dagsläget är det tänkt att Strömstad ska vara huvudman för verksamheten och de andra kommunerna på ett eller annat sätt vara associerade. Från regionens sida förutsätter man att samarbetet mellan Strömstad och de övriga kommunerna ska formaliseras på något sätt. På lite längre sikt, när den treåriga försöksperioden är slut, vill man gärna organiseras som ideell förening.

Planen för den närmaste framtiden är att man ska ha de första författarna på plats till Bok- och biblioteksmässan i september 2015.

De författare och översättare som besöker residensen ska verka ute i regionen i den mån de själva vill. De kan besöka skolor och delta i samhällslivet på annat sätt. Det är viktigt med lokal förankring på de olika platserna och de förväntas också kunna inspirera regionens egna författare.

De ska också kunna få nyttiga inblickar i regional och nationell kulturpolitik. Men grunden är att kunna erbjuda arbetsro, understryker man från regionens sida.

4.3 Exempel på övriga regionala insatser inom litteraturområdet

Från och med 2014 ingår litteraturområdet i kultursamverkansmodellen under punkten biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande

verksamhet²⁹. Det innebär att insatser inom området kan finansieras med de statliga medel som fördelas inom ramen för modellen. Inga särskilda medel har dock tillförts till det nya området³⁰. Förändringen genomfördes som en följd av Litteraturutredningens slutsatser och förslag.

Flera regioner redovisar ambitioner och planer inom litteraturområdet. De flesta av dessa följer Litteraturutredningens resonemang och förslag och siktar i första hand in sig på målgruppen barn och unga. Det rör sig i många fall om insatser av litteraturfrämjande karaktär, men i några fall finns också planer på insatser som också ser till författarnas och översättarnas situation.

Kronobergs län redovisar t.ex. i sin kulturplan för perioden 2015-17 planer på en fortsatt utveckling av ”Det fria ordets hus”, som invigdes sommaren 2014. Huset hyser en pedagogisk och publik verksamhet där yttrandefrihet och det fria ordet värnas. Man ska främja dialog, skrivande och debatt, samt knyta samman dagens frågor om yttrandefrihet med verksamheter i länet. Det fria ordets hus finansieras av Växjö kommun och Region Kronoberg. Man har också fått statliga utvecklingsmedel.

Landstinget i Uppsala län driver projektet ”Litteraturcentrum i Uppsala stad och län” med litteraturverksamhet av nationellt och internationellt intresse. Projektet har fått statliga utvecklingsmedel och är ett samarbete mellan landstinget, folkbildningen och Uppsala kommun. Verksamheten omfattar bl.a. skrifvarverkstäder, författarkvällar och litteraturfestivaler. I planerna på en framtida utveckling ingår bl.a. viss residensverksamhet. I länet görs även andra insatser på området. Bl.a. har Nordens Folkhögskola Biskops-Arnö verksamheter riktade till författare, t.ex. ett nordiskt debutantseminarium för nya författare.

I Norrbotten är litteraturen ett prioriterat utvecklingsområde i kulturplanen för 2014-16. En utredning har tillsatts för att undersöka förutsättningarna för ett litteraturresurscentrum i länet. Verksamheten ska omfatta hela litteraturområdet med skrivande, läsande och förlagsverksamhet som bärande inslag.

Landstinget Gävleborg har gjort litteraturen till ett särskilt utvecklingsområde under 2015 och i Västerbotten vill man utveckla länets litterära infrastruktur ”som gör det lättare att bli och vara författare i Västerbotten”. Man kommer bl.a. att bygga på erfarenheterna från Kulturhuvudstadsåret 2014 där internationalisering varit ett starkt tema.

²⁹ Förordning (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet

³⁰ Statliga utvecklingsmedel har dock tidigare tilldelats flera projekt med litterär inriktning i flera regioner.

4.4 Att bygga upp ett internationellt utbytesprogram i Sverige

I den delredovisning av uppdraget som Konstnärsnämnden lämnade till regeringen i april 2014 redovisades kostnader för myndighetens befintliga internationella program inom bild och form, dans och musik. På grundval av framför allt det sistnämnda programmet, som har bedrivits som en försöksverksamhet sedan 2012, beräknades en årlig kostnad för ett utbytesprogram på litteraturområdet till 4 mkr per år under uppbyggnadsfasen. Det kan därför i sammanhanget vara intressant att se hur musikprogrammet har byggts upp och vilka erfarenheter som hittills gjorts.

Det internationella musikprogrammet startades 2012 på uppdrag av regeringen och som en treårig försöksverksamhet med 2 miljoner kronor i nya medel per år från regeringen vilket gjorde att den totala budgeten för internationellt direktstöd ökade till totalt 4,4 miljoner kronor. I första hand riktar sig försöksverksamheten till komponister. Den snävare ramen för programmet var nödvändig då de initiala medlen var små i förhållande till musikområdets stora mängd utövare och dess stora genrespridning. Målsättningen är att stärka konstnärernas egna nätverk och möjligheter att skapa egna långsiktigt hållbara internationella kontakter.

Kansliet använde det första året för att initiera, planera och organisera programmet inom nämnden med beslutsordning samt mål- och resultatdokument.

Myndighetens uppfattning var att betona vikten av konstnärernas egna initiativ. Hälften av reformmedlen avsattes för att förstärka och utveckla formerna för stöd inom ramen för internationellt kulturutbyte, dvs. till bidragsgivning. Bidrag som möjliggör utbyten, där komponister som erbjudits arbets- eller studiemöjligheter utomlands via egna kontakter, prioriterades. Bidragsformen omfattar även initiativ från i Sverige verksamma konstnärer som vill bjuda in utländska kollegor för samarbeten.

En geografisk avgränsning av programmets fokuspunkter genomfördes för att lokalisera var möjliga residens kunde placeras. Planen var att identifiera platser med en väl fungerande struktur för att minska initiala problem under försöksperioden. Genom att erbjuda längre studio/arbetsvistelser i utlandet i samarbete med framstående institutioner eller organisationer bidrog programmet till en fördjupad kontakt med konstområdet i respektive land.

Inledningsvis planerades att skicka ut några ”piloter”, komponister som fick till uppgift att på plats utvärdera kvaliteten på de fokuspunkter som prioriteras. Dessa fick, utöver möjligheten att utveckla sitt eget konstnärskap, i uppdrag att skriftligt redovisa residensets möjligheter och begränsningar, såväl konstnärligt, praktiskt och socialt.

Exempel på resultat

Under det första året fick komponisterna 49 procent av 2,5 miljoner kr som fördelades till internationellt kulturutbyte inom musikområdet. Fyra etablerade komponister inom jazzområdet fick ett vistelsestipendium på en månad vardera vid Coastal Jazz and Blues Festival i Vancouver, Kanada. I populärmusikgenren inleddes ett pilotprojekt med The House of Songs i Austin (TX), USA, dit fyra komponister skickades med ett vistelsestipendium på en månad vardera. Möjligheten att utveckla ett internationellt kompositionsresidens för folk- och världsmusik framarbetades tillsammans med Sobobade i Dakar, Senegal, dit en komponist skickats under två månader för att utvärdera förutsättningarna. Under 2014 har tre partitурkomponister fått varsitt vistelsestipendium att verka som testpiloter under två månader för att komponera musik tillsammans med ensembler inom det europeiska nätverket NewAud. Den första omgången omfattar Ensemble Kwartludium i Gdansk, Polen, Sinfonietta Riga i Riga, Lettland och Ensemble Recherche i Freiburg, Tyskland.

Programmet har också haft som mål att initiera och stödja arbetsvistelser för internationella konstnärer i Sverige, med institutioner och organisationer av betydelse för landets komponister. Som ett första försök har ett samarbete inletts med Visby Internationella Tonsättarcentrum. Tillsammans med centret har man utvecklat vistelsen för utländska komponister genom att som avslutning förlänga vistelsen och möta olika företrädare för musikbranschen i Stockholm.

Programmet samarbetar med organisationer i Sverige för att genomföra projekt som ökar konstnärernas internationella nätverk. Flera samarbeten har skett med institutioner och organisationer i samband med festivaler på flera håll i landet.

5. Analys

5.1 Inledning

Syftet med det internationella utbytesprogrammet på litteraturområdet är att utveckla och fördjupa de litterära upphovspersonernas internationella kontakter för att därigenom bidra till konstnärlig utveckling och förbättrade ekonomiska villkor.

Målsättningen ligger i linje med de mål för kulturlivets internationalisering som regeringen beslutade i den särskilda skrivelse som överlämnades till riksdagen 2006 och som slog fast att ”*internationell verksamhet skall vara en integrerad del av den nationella kulturpolitiken och ett verksamt medel att nå de kulturpolitiska målen.*”³¹

Alltsedan dess har regeringen i flera olika sammanhang prioriterat internationalisering och internationellt samarbete inom kulturområdet. Olika bidrag och stipendier med internationell inriktning bidrar till förnyelse och utveckling. Erfarenheter från flera konstområden visar att internationella program med stöd för mobilitet och residensverksamhet samt andra, kompletterande främjande insatser är ett väl fungerande sätt att utveckla internationella kontakter och stimulera till konstnärlig fördjupning.

I Sverige finns ännu inte något utvecklat utbytesprogram för författare och översättare på statlig nivå. Däremot finns omfattande erfarenhet från internationell programverksamhet inom bild- och form- respektive dansområdet inom konstnärspolitiken som riktar sig mot utövarna. 2012 startades också ett internationellt program inom musikområdet. Samtliga dessa program har etablerats och utvecklats inom Konstnärsnämnden.

I propositionen *Läsa för livet* (prop. 2013/14:3) föreslår regeringen att ett liknande internationellt program på litteraturområdet bör utvecklas och därigenom fördjupa författarnas, översättarnas och kulturskribenternas kontakter med institutioner, förläggare, agenter, festivaler och andra aktörer inom området. En sådan verksamhet skulle även kunna ge utrymme för utbyten i form av seminarier och andra aktiviteter.

5.2 Konstnärsnämndens bedömningar

I föreliggande redovisning av det uppdrag Konstnärsnämnden fått av regeringen ligger fokus på upphovspersonerna; författare, översättare, kulturjournalister. Detta präglar självfallet de resonemang som förs kring stödstrukturen. De statliga stöd som i första hand riktar in sig mot publiken – mot läsarna – behandlas inte och inte heller stöd för produktion och distribution av böcker. Det intressanta här är de stöd som på olika sätt

³¹ Regeringens skrivelse 2005/06:188 Kulturlivets internationalisering

möjliggör för upphovspersonerna att utveckla sina respektive konstnärskap och den s.k. inomkonstnärliga utvecklingen.

Internationella skrivelsens markeringar när det gäller hanteringen av nationella respektive internationella kulturfrågor samt tydlighet och klarhet vad gäller de olika myndigheternas ansvarsområden och uppdrag är andra utgångspunkter för Konstnärsnämndens resonemang i rapporten.

Det är angeläget att ett internationellt utbytesprogram inom litteraturområdet möjliggör ett utbyte mellan konstnärer på olika plan. Det kan ske genom konkret konstnärligt samarbete men det kan också ge möjligheter till kontakter, samtal och resonemang kring möjligheter att utveckla den konstnärliga verksamheten. Det inomkonstnärliga samtalet, det vill säga där litterära upphovspersoner får tillfälle att pröva nya möjligheter och tillsammans med andra kollegor diskutera nya konstnärliga teorier, nya vägar för konsten, är väsentligt för att området ska kunna utvecklas.

Men programmet ska också kunna stödja flera olika samarbetsformer – inte bara inom det egna konstnärliga området, utan t.ex. mellan författare och andra yrkesgrupper inom och utanför konstområdena.

För att åstadkomma detta krävs i första hand ett generöst och flexibelt bidragssystem, som möjliggör resor och vistelser på t.ex. olika residens för längre eller kortare perioder. Programmet ska informera och stärka internationella nätverk för konstnärerna. Programmet ska också bidra till att stödja andra insatser som kan anses relevanta för programmet och samverka med litteraturområdets egna strukturer och organisationer.

5.3 Erfarenheter från befintliga program

På ytan kan problematiken kring en starkare internationalisering inom litteraturområdet förefalla enkel. Det som vi ofta kallar ”kulturpolitisk infrastruktur” finns i hög grad inom fältet. Aktörerna inom området arbetar för att identifiera och tillfredsställa författarnas, översättarnas och kulturskribenternas respektive behov och försöker tillgodose dem bl.a. med hjälp av ersättningar, stipendier och olika typer av bidrag.

Under arbetet med rapporten har ofta begrepp som ”samordning” och ”kompetens” nämnts under intervjuer med författare, översättare och andra aktörer.

Utgångspunkten för det uppdrag som regeringen gav till Konstnärsnämnden i regleringsbrevet för 2014 var de skrivningar som fanns i Litteraturutredningens slutbetänkande *Läsandets kultur* (SOU 2012:65), i regeringens proposition *Läsa för livet* (Prop. 2013/14:3). I båda fallen föreslogs att Konstnärsnämnden – i samråd med Sveriges författarfond och Kulturrådet – skulle få i uppdrag att lämna förslag på hur ett sådant program skulle kunna utformas. Det är naturligt att utgå från de erfarenheter Konstnärsnämnden har från motsvarande program dels inom

bild och form, dels inom dans. Vissa erfarenheter från uppbyggnaden av det senaste programmet inom musikområdet redovisas också.

Det övergripande målet för Konstnärsnämndens internationella utbyte och verksamhet är konstnärlig fördjupning samt att förbättra arbets- och inkomstmöjligheterna för enskilda konstnärer. Det återspeglas i ändamålsskrivningarna för de olika befintliga internationella programmen.

De program som tidigare etablerats inom Konstnärsnämnden har skapats genom att befintliga medel för internationellt kulturutbyte och resor förstärkts och att det därigenom blivit möjligt att komplettera stipendiesystemet med utökade främjande verktyg och egen verksamhet.

De olika programmen har kompletterats med längre residens vid utländska institutioner, residensplattformar på olika håll i Sverige och med utåtriktad verksamhet som bl.a. omfattar seminarier, samtal, workshops, samverkansprojekt, information om svensk konst i utlandet, expertbesök m.m. De tre befintliga programmen har i rapporten av praktiska skäl ibland beskrivits översiktligt, utan hänsyn till de ibland stora olikheterna. Därför är det viktigt att understryka att de internationella programmen för bild och form, för dans och för musik har tillkommit vid olika tidpunkter och haft skiftande ekonomiska förutsättningar. Därför skiljer de sig åt organisatoriskt och ibland också verksamhetsmässigt. Programmen är också för närvarande i stark omvandling med en utveckling mot mer främjande och flera samverkansprojekt vid sidan av den egna verksamheten för att öka effekterna av programmen och för att än mer främja internationalisering i hela landet. Det sker i takt med att områdenas egna initiativ blir allt fler både bland organisationer och institutioner och offentliga aktörer.

5.4 Uppbyggnad av ett nytt program inom litteraturområdet

De behov som ett nytt internationellt litteraturprogram skulle kunna tillfredsställa har bl.a. identifierats av Sveriges Författarförbund (se avsnitt 2.5) men också framkommit vid flera av de intervjuer som gjorts för att få underlag till föreliggande rapport. Behoven kan i korthet sammanfattas i rese- och vistelsestipendier, som svarar mot de olika behov som finns bland författare, översättare och kulturjournalister, väl fungerande residens och flera mötesplatser för bl.a. litterära och språkliga frågor. Dessutom ligger erfarenheter från de befintliga programmen inom framför allt bild och form samt dans till grund för de förslag som här redovisas.

Med hänvisning till de mål- och resultatdokument som styr de övriga programmen skulle ett motsvarande dokument för ett nytt program på litteraturområdet kunna formuleras enligt följande:

- Det internationella utbytesprogrammet inom litteraturområdet är öppet för författare, översättare och yrkesverksamma kulturskribenter från hela världen.

- Programmet ska skapa möten mellan konstnärer för att utveckla det inomkonstnärliga samtalet.
- Programmet ska utveckla kontakter med institutioner, enskilda företrädare som exempelvis kollegor, kritiker, branschföreträdare, publika marknader i andra länder och därmed bidra till konstnärlig fördjupning och förbättrade arbets- och inkomstmöjligheter.
- Det kan ske bl.a. i form av stipendier för internationellt kulturutbyte, resebidrag samt residensvistelser utomlands och i Sverige för att skapa fördjupade kontakter och professionell samverkan i olika länder.
- Internationella samverkansprojekt med organisationer, kommuner och regioner i olika delar av Sverige men även i samverkan med utländska partners ska kunna utvecklas inom ramen för programmet.
- Programmet ska omfatta information om svensk litteratur i bred bemärkelse, bl.a. genom inbjudan av utländska experter och för området andra betydelsefulla personer för att dessa ska ha möjlighet att ta del av svenska utövares verksamhet och att orientera sig i svensk litteratur, konst och kultur.
- Programmet ska stimulera aktuell debatt och aktuella frågor internationellt inom området genom att t.ex. arrangera diskussioner och seminarier med inbjudna utländska gäster.
- Kansliet ska fortlöpande informera sig om och analysera de insatser som gjorts i syfte att förbättra och utveckla programmet. Former för uppföljning och återrapportering ska skapas.
- Programmets arbete ska ske i samverkan med andra statliga insatser för att främja internationaliseringen för litteraturområdet.

5.5 Organisation av ett nytt internationellt litteraturprogram

Som framgår ovan är det främst Kulturrådet, Författarfonden och Konstnärsnämnden som är offentliga aktörer på statlig nivå inom det område vi kan kalla för det internationella litteraturområdet. Svenska Institutet skulle kunna räknas dit, men dess kulturpolitiska roll har successivt minskat med åren och man har genom bl.a. flera organisationsförändringar skjutit konst- och kultur allt längre ifrån sig. Från och med 2015 ligger myndigheten under näringsdepartementet, vilket sannolikt kommer att innebära att verksamhetens fokus i första hand ligger på kulturexport. Ett framtida program bör dock samverka med SI liksom med andra statliga aktörer såsom exempelvis SIDA.

Två av aktörerna – Kulturrådet och Författarfonden – arbetar idag med litteraturfrågor utifrån olika utgångspunkter men med en betydande kompetens inom sakområdet. Den tredje – Konstnärsnämnden – har stor erfarenhet av internationellt arbete, inte minst genom att etablera och utveckla internationella program inom andra konstområden och det statliga huvudansvaret för konstnärspolitiken och som där även omfattar ordområdet.

Kulturrådet har en övergripande internationell dimension som ska genomsyra hela ansvarsområdet och alla verksamheter. Man har dessutom ett främjandeuppdrag inom litteraturområdet med såväl bidragsfördelning som egeninitierad verksamhet samt betydande kompetens inom sakområdet.

Ett internationellt program inom litteraturområdet, så som det beskrivs i regeringens uppdrag och utvecklas i föreliggande rapport, är en utpräglad konstnärspolitisk insats. Ska anledningen till att det finns två likvärdiga bidragsgivande statliga myndigheter inom det kulturpolitiska fältet även fortsättningsvis vara att rågången mellan insatser å ena sidan till enskilda konstnärer och – å den andra – insatser till grupper och organisationer ska bestå, bör detta gälla även inom litteraturområdet.

Författarfonden har en betydande kompetens inom sakområdet och god förankring inom författar- och översättarkollektivet. Även kulturjournalister är föremål för insatser från fonden. Man har ett väl utvecklat, delvis formaliserat, samarbete med Konstnärsnämnden.

Fonden är emellertid ingen traditionell förvaltningsmyndighet och har idag egentligen inga resurser för att bedriva konstnär- eller kulturpolitiskt främjande- eller utvecklingsarbete. Fonden bildades för att förvalta och fördela biblioteksersättningen och de administrativa resurserna är anpassade och dimensionerade för detta.

Fonden är korporativt uppbyggd och rekryterar huvudparten av styrelseledamöter ur områdets egna organisationer. Det kan vara en fördel när det gäller den verksamhet man bedriver idag, men är tveksammare om man ska ansvara för en offentlig verksamhet med full insyn och som kräver kompetens inom olika sakområden. Eftersom Författarfonden inte är en myndighet så svarar man inte mot de förordningar och regler som gäller för statliga myndigheter och revideras inte av Riksrevisionen. Frågan är helt enkelt om det är formellt möjligt för fonden att med nuvarande organisation ta ett sådant ansvar. I de riktlinjer för arbetet inom en myndighetsstyrelse, som utfärdades av regeringen 2008, heter det bl.a. att ledamöter i en myndighetsstyrelse måste ”stå obundna av olika partsintressen och i sin ledamotsroll uteslutande företräda regeringen och myndigheten.”³² Det påverkar också graden av transparens vad gäller verksamhet och beslutsfattande. Frågan om organisationens uppbyggnad och styrformer måste prövas juridiskt om fonden ska kunna komma ifråga som huvudman för det nya programmet.

Konstnärsnämnden har lång och omfattande erfarenhet av att driva internationellt utvecklingsarbete genom sina program för bild och form, dans och musik. Man har ett väl utvecklat samarbete med såväl Sveriges Författarfond som med Kulturrådet och har till huvudsaklig uppgift att driva och utveckla konstnärspolitiska frågor inom samtliga konstområden. Konstnärsnämnden har en arbetsordning och en organisation som på

³² Ledamot av myndighetsstyrelse, Regeringskansliet januari 2008

kanslinivå kan fatta verksamhetsdrivande snabba beslut i programmen. Där finns även en liten men väl fungerande administration inklusive ekonomienhet som praktiskt hanterar flera program idag.

Ser man till strukturen inom litteraturområdet, vad gäller stöd på statlig nivå, skulle Konstnärdsnämnden bli ytterligare en aktör på området, vilket kan motverka strävanden mot en tydlig och överblickbar organisation. Konstnärdsnämnden har heller ingen egen sakkompetens för bidragsfördelning inom litteraturområdet.

5.6 Slutsatser

Enligt Konstnärdsnämndens bedömning bör Kulturrådet inte komma ifråga som huvudman för ett nytt internationellt program inom litteraturområdet av det enkla skälet att myndigheten har ett uppdrag som i allt väsentligt bygger på det s.k. medborgarperspektivet inom kulturpolitiken. Målsättningen är att konst och kultur av olika slag når så många människor som möjligt. Myndighetens verksamhet riktas till stor del mot bokbranschen och organisationer med läs- och litteraturfrämjande inriktning nationellt och internationellt. Att lägga ett internationellt program för individstöd till enskilda konstnärer inom ett konstområde på Kulturrådet skulle omintetgöra den nuvarande gränsdragningen för uppdrag mellan myndigheterna Konstnärdsnämnden och Kulturrådet.

Idag finns bidrag och stipendier för upphovspersoner och utövare inom litteraturområdet inom såväl Kulturrådet som Författarfonden/Konstnärdsnämnden (gemensam förordning). Vid inrättandet av ett nytt internationellt program för litteraturområdet bör samtliga dessa stöd sammanföras hos huvudmannen för det internationella programmet.

Nedan redovisas tre olika alternativa lösningar när det gäller att utse huvudman för ett nytt internationellt utbytesprogram på litteraturområdet. Konstnärdsnämnden betraktar dem i detta sammanhang som likvärdiga och presentationen av de olika alternativen är inte rangordnad.

5.7 Förslag på organisation och placering av programmet

1. Ett internationellt program inom litteraturområdet inrättas inom Författarfonden

Författarfonden har sakkompetens och god förankring inom konstområdet. Fonden hanterar redan nu internationella bidrag till konstområdet på individnivå. De nationella individstöden och de internationella hålls ihop inom samma struktur. Ett särskilt internationellt utskott finns. Fonden har för närvarande sex anställda.

Det krävs emellertid stora förändringar i organisation, ledning och beslutsfattande för att driva och utveckla en omfattande internationell verksamhet. Författarfondens styrelse ansvarar för verksamheten inför regeringen och beslutar om rambudget och verksamhetsplan. Direktören för fonden bör delegeras beslutsbefogenhet gällande egendrivna verksamhet och samverkansprojekt i samverkan med delegationen. Kansliet behöver utvecklas för att vara verksamhetsdrivande med sakkunskap om internationalisering, projektledning och kommunikation. Kansliet driver verksamheten under ledning av direktören vilket även omfattar utveckling av programmet. Kansliets kompetens gällande administration- och ekonomihantering med omfattande utlandskontakter behöver byggas upp. Kansliet behöver utveckla samverkan med myndigheter inom kulturpolitiken med internationella uppdrag men även med myndigheter inom andra politikområden samt med regioner/landsting och kommuner.

Hittills har regeringen inte lagt regeringsuppdrag utöver stipendie- och bidragsgivning på Författarfonden.

2. Ett internationellt program inom litteraturområdet inrättas inom Konstnärsnämnden

Konstnärsnämnden är en myndighet med betydande erfarenhet från stipendie- och bidragsgivning till individer samt har byggt upp, format och driver tre internationella program inom andra konstområden. Myndigheten har en uppbyggnad, organisation ett omfattande internationellt arbete som snabbt skulle kunna utökas med den nya verksamheten.

Konstområdesövergripande uppdrag inom konstnärspolitiken såsom bevakningen av konstnärernas ekonomiska och sociala villkor, medverkan i Samverkansrådet inom samverkansmodellen, uppdrag gällande konstnärernas roll inom kulturella och kreativa näringar m.m. har enbart lagts på Konstnärsnämnden. I uppdragen omfattar Konstnärsnämnden samtliga konstområden inklusive ordområdet.

För att hantera ett uppdrag om ett internationellt program inom litteraturområdet bör en särskild arbetsgrupp inom litteraturområdet inrättas. Gruppen inordnas i den ordinarie strukturen på nämnden och ansvarar för sina beslut gentemot styrelsen. Gruppen bör bestå av i huvudsak konstnärer ifrån området men även innehålla ledamöter med annan kunskap och erfarenhet inom ämnesområdet i enlighet med motsvarande grupper inom myndigheten. Myndighetschefen har ansvaret för att driva verksamheten och fatta beslut enligt arbetsordning. Kansliet bör utökas med handläggare som har sakkunskap om litteraturområdet och internationell kompetens inom området. Programmet bör samverka med myndigheter och organisationer med liknande uppdrag.

3. Ett internationellt program inom litteraturområdet inrättas inom Konstnärsnämnden i samverkan med Författarfonden

Förslaget är en variant på förslag nr 2. Det finns redan idag ett omfattande samarbete mellan Konstnärsnämnden och Författarfonden, såväl formellt som informellt. Samverkan skulle kunna utvecklas i syfte att skapa en organisation som både har sakkompetens och en organisatorisk uppbyggnad och styrka som behövs för att utveckla det nya programmet. Ett antal platser skulle tillförsäkras Författarfonden i den arbetsgrupp som knyts till programmet. Därigenom skulle kompetens om konstnärerna i förhållande till stipendie- och bidragsgivning nationellt knytas samman med den internationella bidragsgivningen. Ledamöter som Författarfonden utser är då delaktiga i de centrala besluten om vem som får de enskilda stöden, kan medverka i utformande av programmet samt handlingsplaner.

5.7.1 Budgetförslag

En preliminär budget för en första treårsperiod för det nya programmet skulle kunna ha följande utseende under förutsättning att programmet placeras hos Konstnärsnämnden.

År	Bidrag till området	Programutveckling	Medel
2015	De reserverade medlen används för pilotresidens och samverkansprojekt.	Under året organiseras programmet med beslutsordning och mål- och resultatdokument. Internationella samverkansprojekt är möjliga.	1 mkr
2016	Två mkr avsätts till stipendier och resebidrag till konstnärers egna initiativ och sökbara residens i Sverige och utomlands. Dessutom tillkommer Författarfondens medel för internationellt kulturutbyte om 650 tkr samt Kulturrådets 370 tkr till resor och internationellt kulturutbyte för översättare.	En handläggare anställs för hantering av stöd och för att samordna programmet. På samma sätt som för de andra internationella verksamheterna måste utrymme skapas så att förvaltningskostnader omfattas av de ökade medlen. Internationella samverkansprojekt 300 tkr Expertbesök 200 tkr Kanslikostnader, lokaler, resor, och arvoden till arbetsgrupp, personal 1,5 mkr	4 mkr samt 1 020 tkr överförs från Svff och KUR
2017	Internationellt kulturutbyte och resebidrag Residens utomlands Residens i Sverige för utländska litterära upphovsmän Totalt 6 mkr inkl bidrag fr Svff och KUR	Internationella samverkansprojekt vilket innebär stöd för residens och utåtriktad publik verksamhet. Egen programverksamhet med inomkonstnärliga möten. Expertbesök Kanslikostnad, utökad personal Totalt 3 mkr	9 mkr

Budgetförslaget förutsätter att programmet placeras inom Konstnärsnämnden. Om det placeras på Författarfonden beräknas ökade kostnader om ca 1,5 miljoner kr för olika ekonomiska och administrativa stödfunktioner.

5.8 Övriga förslag

Konstnärsnämnden vill utöver föreslagen till uppbyggnad och organisation av ett nytt internationellt utbytesprogram på litteraturområdet peka på

några andra faktorer som är av stor vikt för att ett program skulle få avsedda effekter.

- Det är av särskild vikt att utveckla och stabilisera de residens som finns vid BCWT i Visby och det som är i vardande i Västra Götaland.
- Det är angeläget för staten att uppmärksamma och understödja den regionala utvecklingen inom området. Etablering och utveckling av nya residens och annan verksamhet som stödjer författare, översättare och kulturjournalister av nationell och internationell karaktär bör uppmuntras och stödjas.
- Den nya huvudmannen för ett internationellt program bör – oavsett vilket av alternativen ovan som väljs – etablera ett samarbete med Kulturrådet så att insatserna inom ramen för det internationella programmet i tillämpliga delar kan kopplas till andra statliga åtgärder inom litteraturområdet.
- Den nya huvudmannen ska följa utvecklingen på området bl.a. vad gäller etablering och utveckling av nya konstnärsresidens i Sverige och internationellt, dels vad gäller utvecklingen i övrigt inom litteraturområdet och särskilt uppmärksamma behoven hos de upphovs- och konstnärsgupper som omfattas av det internationella programmet.

Referenser

Styrgruppen har bestått av Gunilla Kindstrand, ordförande och Ann Larsson, direktör, Konstnärnsnämnden.

Samrådsgruppen har haft 7 möten. Samrådsgruppen har bestått av Jesper Söderström, direktör, Sveriges författarfond och Susanne Bergström-Larsson, handläggare, Statens kulturråd, Ann Larsson, direktör, Lars Olof Gustafson, samordnare stipendier och bidrag, Bitte Jarl, utredare, Per Svenson, utredare från Konstnärnsnämnden.

4 möten har ägt rum med **Sveriges Författarförbund**.

Studiebesök har genomförts vid Östersjöns författar- och översättarcentrum i Visby.

Studieresa har genomförts till residensen OMI Center/Ledig House, Hudson River Valley samt International Writers Program på universitetet i Iowa City. I resan deltog direktör Ann Larsson, direktör Jesper Söderström samt utredare Per Svenson.

Totalt ett 15-tal **intervjuer** har ägt rum med bl. a. författare, översättare, förläggare och kulturjournalister samt Svenska institutet, Kulturförvaltningen vid Region Gotland, representanter för Västra Götalandsregionen och Uppsala läns landsting.

Mässor: Bok- och Biblioteksmässan i Göteborg samt International Literature Festival i Stockholm.

Skriftliga källor

Riksdagen/regeringen

Läsandets kultur – slutbetänkande av Litteraturutredningen (SOU 2012:65)

Läsa för livet, Regeringens prop. 2013/14:3

Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi (SOU 2012:10). Litteraturutredningen i samarbete med Nordicom

Internationella kulturutredningen (SOU 2003:121)

Regeringens skrivelse 2005/06:188 Kulturlivets internationalisering

Ledamot av myndighetsstyrelse, Finansdepartementet 2008

Västra Götalandsregionen

Deras åker och äng var havet – Ett litterärt residensprogram i Västra Götaland, Carl Forsberg, 2014

Ett litteraturens hus i Västra Götaland – en genomgång av förutsättningar och struktur för ett litterärt residensprogram, Johan Öberg, 2013

David Karlsson: En intellektuell tillväxt av sällan skådat slag. Om en essäfond i Västra Götaland

Göteborgs kommun

Litteraturens hus: plats för författare, rum för läsare, Ingrid Elam, 2011

IFACCA

International Perspectives on Artist Residencies, IFACCA d'Art Report No 45, 2013

Östersjöns Författar- och Översättarcentrum

Verksamhetsberättelse 2013

Extract from the evaluation report by Johan Öberg Batic Centre for Writers and Translators 2005

EU

Statlig kulturpolitik i Sverige. Rapport från en europeisk expertgrupp. Kulturpolitik i Europa 2:2, Allmänna Förlaget 1990.

Konstnärsnämnden

Sweden Residence mapping, Konstnärsnämndens hemsida

Årsredovisningar för 2013 och 2014

Styrelsens protokoll

Redogörelse för Nordiskt möte om konstnärspolitik idag. Seminarium 17-18 okt. 2013, Konstnärsnämnden

Finland

Powering up Finnish cultural export, Utbildningsministeriet 2008

USA

Lauren Carter: In Residence (The Writer)

Annual Report 2013. Interntional Writing Program. The University of Iowa

Between the lines. Peace and the writing experience. International Writing Program, Iowa 2014

2014 Fal Residency: At a glance. International Writing Program 2014

Övrigt

Regionala kulturplaner

Lars Kleberg: Litterärt översättarseminarium och Svenskt översättarlexikon. Erfarenheter från Södertörns högskola. (Särtryck ur Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri 2011)

Johan Öberg: Konstens plats i världens elände (gupea)